

מכון הנרייטה סאלד
המכון הארצי למחקר במדעי ההתנהגות

הערכת התוכנית "הנגשת שירותי משפט לאנשים עם מוגבלויות"

ממצאי ביניים

רוית אפרתי, ד"ר אביר כץ

ליבי קסטנר, ניר רותם

2020

מאי

מאי

3	פתח דבר
4	תקציר מנהלים
8	רקע
10	מטרות ושאלות המחקר
11	שיטת המחקר : אוכלוסיית המחקר וכלי ההערכה
14	ממצאים
41	דיון והמלצות
46	נספח 1 : לוחות ממצאים סטטיסטיים
59	נספח 2 : כלי המחקר

פתח דבר

מחקר הערכה על התוכנית "הנגשת שירותים משפטיים לאנשים עם מוגבלויות" (להלן – "התוכנית") המוצג בדוח ביניים זה, נערך על ידי מכון סאלד בהזמנתם ובמימנם של משרד המשפטים וארגון ג'וינט אשלים.

מטרתה המרכזית של התוכנית היא לספק לעורכי הדין מטעם הסנגוריה הציבורית, הפרקליטות והסיוע המשפטי, אשר מקבלים לידיהם תיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות, ידע וכלים, אשר יאפשרו להם לספק שירות מותאם ומונגש לאוכלוסייה זו. מחקר ההערכה ילווה את התוכנית, ויבחן את מידת ההשפעה של ההכשרות המתקיימות במסגרתה על עורכי הדין הפועלים בשלוש היחידות השונות של משרד המשפטים (סנגוריה ציבורית, פרקליטות המדינה והאגף לסיוע משפטי), האם הן מביאות לשיפור בהנגשת השירותים המשפטיים הניתנים לאנשים עם מוגבלויות. ממצאי ההערכה עשויים לספק מידע חיוני על מידת השגת מטרות התוכנית, ולסייע למקבלי ההחלטות ולמפעילי התוכנית לעמוד על נקודות החוזק שלה, כמו גם, על הקשיים והאתגרים בהפעלתה.

אנו מבקשים להודות לכל משתתפי המחקר עד כה על שיתוף הפעולה, בהם בעלי תפקידים מטעם התוכנית ומטעם היחידות השונות במשרד המשפטים, וכן למשתתפים בהכשרה מטעם הסנגוריה הציבורית.

תודתנו גם לצוות וועדת ההיגוי ולצוות המחקר של התוכנית ובייחוד לגבי' לאורה קורטן, עימה קיימנו דיאלוג פורה ומפרה לאורך השנה, מאז תחילת המחקר.

אנו תקווה שדוח זה יספק מידע ותובנות שיסייעו למפעילי התוכנית ולמממניה להמשיך במלאכתם.

צוות המחקר

תקציר מנהלים

רקע

את התוכנית "הנגשת שירותי משפט לאנשים עם מוגבלות" מפעילים משרד המשפטים, ג'וינט-אשלים ואלווין ישראל.

מטרתה המרכזית של התוכנית היא לספק לעורכי הדין מטעם הסנגוריה הציבורית, הפרקליטות והסיוע המשפטי, אשר מקבלים לידיהם תיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות, ידע וכלים, אשר יאפשר להם לספק שירות מותאם ומונגש לאוכלוסייה זו. התוכנית כוללת הכשרות למרבית עורכי הדין מטעם היחידות, בהיקפים ובדגשים משתנים בהתאם לתפקידיהם השונים; פיתוח כלים והנגשתם, ופיתוח מאגר מומחים.

מטרות מחקר הערכה

התוכנית "הנגשת שירותי משפט לאנשים עם מוגבלות" מוערכת באמצעות הערכה מעצבת ומסכמת, שמטרתה לבחון את דרכי היישום של התוכנית הלכה למעשה, ולבדוק עד כמה התוכנית עומדת ביעדיה.

ממטרת המחקר ויעדיו נגזרו שאלות המחקר שהתמקדו בהיבטים הבאים: אופני ההפעלה של התוכנית, שביעות הרצון ממנה, והשפעתה על המשתתפים ועל מקבלי השירות.

שיטת המחקר

בדוח זה יוצגו נתונים איכותניים וכמותיים שנאספו באמצעות ראיונות מובנים למחצה עם בעלי תפקידים מטעם התוכנית ומטעם שלוש היחידות במשרד המשפטים, וכן באמצעות שאלון לעורכי הדין בסנגוריה הציבורית, בתחילת ההכשרה ($N=174$).

ממצאים עיקריים

הפעלת התוכנית – הנגשת שירותי משפט לאנשים עם מוגבלות

עקרונות לשירות מותאם ומונגש – מן הראיונות עם שש בעלות תפקידים בתכנית עלה כי בראייתן, שירות מותאם ומונגש לוקח בחשבון את המוגבלות ואת דרכי הפעולה ההולמות שההליך המשפטי מאפשר; מבוסס על תקשורת מיטיבה הכוללת הסברה ותיווך התהליך המשפטי ללקוח באופן פשוט וברור; ומושתת על דיאלוג בין עורך הדין לבין הלקוח, נטול שיפוטיות, דעות קדומות וביקורת.

מטרות התוכנית – ניכר, כי המטרה המרכזית של התוכנית היא להקנות לעורכי הדין מטעם שלוש היחידות במשרד המשפטים כלים שיאפשרו להם לספק שירות מונגש ומותאם לאנשים עם מוגבלות. לצד זאת, צוינו מספר מטרות ממוקדות בהן: זיהוי ראשוני של המוגבלות; פיתוח ידע, הבנה וראייה רחבה של תחום המוגבלות בהיבט המשפטי; שינוי עמדות; והקניית מיומנויות לתקשורת מיטיבה.

רכיבי התוכנית – התוכנית כוללת ארבעה רכיבים: **הכשרה בסיסית** לעורכי הדין בכל אחת מהיחידות, אשר תותאם באופן מיטבי לצרכיה הייחודיים של כל אחת מהן; **הכשרת עומק** משותפת לרפרנטים משלוש היחידות; פיתוח **כלים ייעודיים** (כגון: צ'ק ליסט אבחוני, איורים, סרטונים קצרים המתארים את ההליך המשפטי, וכו') אשר ישמשו את עורכי הדין בעבודתם עם אנשים עם מוגבלות; בניית **מאגר מומחים** בתחום המוגבלויות.

ציפיות מן התוכנית – מן הראיונות עלה, כי הציפייה מהתוכנית, בראש ובראשונה, סובבת סביב טיוב השירות המשפטי הניתן לאנשים עם מוגבלות. ציפיות נוספות שעלו, מתייחסות להטמעת תכני ההדרכה בתחום המוגבלויות בעבודה השוטפת של משרד המשפטים לאחר סיום התוכנית, ויצירת שפה משותפת ושיתופי פעולה בין היחידות השונות.

קשיים ואתגרים בהפעלת התוכנית – הקשיים העיקריים בהפעלת התוכנית עד כה נוגעים למידת היענות עורכי הדין להשתתף בהכשרות, יצירת שיתוף פעולה בין היחידות השונות, וחילופי בעלי תפקידים המעורבים בתוכנית.

הסגורים המשתתפים בהכשרה הבסיסית

פרופיל המשתתפים (N=174)

כ-60% מהמשתתפים הם גברים, רובם בגילאי 31-50. לשיעור גבוה מהם וותק של למעלה מ-10 שנים בעריכת דין ובסנגוריה הציבורית (72%-ו-53%, בהתאמה).

היכרות אישית ומקצועית עם תחום המוגבלויות

- ❖ לכמחצית מן המשתתפים יש הכרות אישית (בן משפחה, או חבר קרוב) עם אדם עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית.
- ❖ רובם (כ-90%) מדווחים על תחושת ידע ביחס לאוכלוסייה זו (במידה בינונית עד רבה מאד) ואף היו רוצים לדעת עליה יותר.

ציפיות מן ההכשרה

❖ הציפיה העיקרית של המשתתפים מן ההכשרה הנוכחית היא לרכוש כלים ואסטרטגיות עבודה עם לקוחות שיש להם מוגבלות (88%).

עמדות ותחושות כלפי אנשים עם מוגבלות

❖ ישנה הסכמה רבה, כי לאנשים עם מוגבלות צריכות להיות זכויות שוות, וכי הם יכולים לתרום לחברה בתחומים שונים (85% ו-78%, בהתאמה), והסכמה מועטה, כי אנשים עם מוגבלות נוטים לאלמות יותר מאנשים ללא מוגבלות, וכי עליהם להיות תחת השגחה מתמדת (83% ו-74%, בהתאמה).

❖ בהיבט המשפטי, דיווחו כמחצית מן המשיבים על הסכמה חלקית (במידה בינונית) עם האמירה, כי לאנשים עם מוגבלות יש יכולת להבין את ההליך המשפטי בו הם מעורבים, בעוד שכמחציתם הביעו הסכמה מועטה עם האמירה, כי לאנשים עם מוגבלות אין יכולת לקבל החלטות בהליך המשפטי בו הם מעורבים.

❖ בחלק מהעמדות כלפי אנשים עם מוגבלות, נמצאו הבדלים מובהקים בין משתתפים ממחוזות חיפה והצפון למשתתפים ממחוזות תל אביב/ירושלים והמרכז, כשהאחרונים הציגו עמדות חיוביות יותר כלפי אוכלוסייה זו, בהשוואה לראשונים.

❖ רוב המשתתפים דיווחו על תחושת אמפתיה כלפי אנשים עם מוגבלות.

עבודה עם אנשים עם מוגבלות

❖ 70% מן המשתתפים דיווחו, כי הם מצליחים לזהות אדם עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית כשהם נתקלים בו לראשונה בעבודתם. זיהוי זה נעשה, לרוב, באמצעות התקשורת המילולית והלא מילולית עם אותו אדם.

❖ שיעור גבוה מהמשתתפים ($N=46$) דיווחו על תחושת מסוגלות עצמית גבוהה ביחס למתן שירות לאדם עם מוגבלות, יכולת התמודדות עם רגשות תסכול, יצירת יחסי אמון עם הלקוח, ובקשת ליווי מקצועי, או הפניית תיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות לצוות הפנימי בסנגוריה (75%, 80%, 70%, 70%, בהתאמה). לצד זאת, רק 30% דיווחו על תחושת ידע וכלים לתקשורת מיטיבה עם אוכלוסייה זו.

❖ 76% מהמשתתפים קיבלו לידיהם בשנה האחרונה תיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות. רובם קיבלו עד חמישה תיקים (65%). שיעורי ההפניה של אותם תיקים להמשך טיפול של צוות הסנגוריה הפנימי יחסית גבוהים ועומדים בממוצע על 68% (ס"ת: 35).

❖ שיעור לא מבוטל מן המשתתפים דיווחו במידה בינונית עד רבה מאד על תקשורת לקויה בעבודה עם אנשים עם מוגבלות, היוצרת קושי לספק את השירות המשפטי האופטימאלי. כמו כן, נמצאו הבדלים מובהקים בין גברים לנשים ובין משתתפים ממחוז צפון למשתתפים ממחוזות תל אביב/ירושלים ומרכז ביחס לחלק מהקשיים. נמצא, כי גברים נתקלים בקשיים הנובעים מתקשורת לקויה ומתמודדים עם תוקפנות ואלימות, יותר מאשר נשים; ומשתתפים ממחוז צפון מתקשים בזיהוי ראשוני של המוגבלות, ומתמודדים עם תוקפנות ואלימות, יותר מאשר משתתפים ממחוזות תל אביב/ירושלים ומרכז.

❖ כ-60% מן המשתתפים דיווחו, כי הם מכירים במידה רבה את אמצעי ההתאמה (מכוח חוק העדה וחקירה), המיועדים עבור אנשים עם מוגבלות שכלית/ תקשורתית/ נפשית. כמחציתם ביקשו לעשות שימוש באחד, או יותר מאמצעי ההתאמה, ובעיקר בהתאמות בחקירה.

המלצות עיקריות:

- ❖ יש מקום להתאים יותר את תכני ההכשרות לצרכי ולציפיות המשתתפים.
- ❖ יש מקום לשים דגש מיוחד בהכשרות על שינוי עמדות סביב מידת ההבנה של לקוחות עם מוגבלות את ההליך המשפטי.

לסיכום, התוכנית וכמוה גם המחקר נמצאים בראשית דרכם מבחינת הפעלת מרכיבי התוכנית במסגרת היחידות השונות והערכתם. נראה, כי מטרות התוכנית עומדות בהלימה ועשויות לתת מענה לקשיים שזוהו בנוגע למתן מענים ושירות מותאם לאנשים עם מוגבלות בסניגוריה הציבורית, בפרקליטות ובסיוע המשפטי. יחד עם זאת, כפי שעלה מהממצאים עד כה, ישנן מספר סוגיות שראוי לתת עליהן את הדעת לצורך התאמה מיטבית של התוכנית לקהלי היעד שלה.

רקע¹

רציונל התוכנית

אנשים עם מוגבלות עשויים למצוא את עצמם מעורבים, ככל אדם אחר, בהליכים פליליים ואזרחיים.

הנתונים מלמדים, כי שיעורם של אנשים עם מוגבלות בקרב קורבנות למעשים פליליים מחד וחשודים ונאשמים מאידך, גבוה משיעורם באוכלוסייה. כמו כן, מחקרים בעולם מצביעים על תופעה של ריבוי אנשים עם מוגבלות בין כתלי בתי הסוהר בהיקף גבוה ביחס לשיעורם באוכלוסייה הכללית.

ההליך המשפטי מיסודו הוא הליך קשה ומורכב. הפרוצדורות והכללים בו נוקשים ומורכבים להבנה והנטל הנפשי על המשתתפים בו גדול. במקרה של אנשים עם מוגבלות מתווסף קושי נוסף הנובע מהמוגבלות וחלק גדול מההתנהלות בהליך אינה מותאמת לצרכיהם. חוסר ההתאמה מהווה פגיעה משמעותית בזכותו של ציבור זה לשוויון ולהליך הוגן.

פרקליטים, סנגורים ועורכי דין מטעם הסיוע המשפטי, מקבלים לידיהם תיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות. לעורכי הדין יש צורך בידע אודות המוגבלות והבנת ההשלכות שלה על המקרה המשפטי ועל אופן ההתנהלות המיטבי עם הלקוח. הם זקוקים לכלים ומיומנויות שיאפשרו להם לתקשר עם הלקוח באופן אפקטיבי ולהכיר את הגורמים בקהילה שיכולים לספק להם סיוע ומידע חיוני.

כמענה על צורך זה, יזם משרד המשפטים בשיתוף ג'וינט-אשלים ועמותת אלווין ישראל את התוכנית "הנגשת שירותים משפטיים לאנשים עם מוגבלות".

קהל היעד של התוכנית

✓ נותני שירותים בסנגוריה הציבורית, פרקליטות המדינה והאגף לסיוע משפטי (להלן- "המשתתפים").

✓ מקבלי שירותים בסנגוריה הציבורית, פרקליטות המדינה והאגף לסיוע משפטי שהם אנשים עם מוגבלות שכלית, תקשורתית או נפשית² (להלן- "אנשים עם מוגבלות") ברמת תפקוד בינונית עד גבוהה.

¹ לקוח ממסמכי המכרז לקבלת הצעות לביצוע מחקר הערכה לתוכנית "הנגשת שירותי משפט לאנשים עם מוגבלות במשרד המשפטים"

² במוגבלות תקשורתית הכוונה למוגבלות על רצף האוטיזם. ובמוגבלות נפשית הכוונה היא למצב שבו המחלה פעילה.

הפעלת התוכנית

התוכנית כוללת את הרכיבים הבאים :

- ✓ הכשרות: הדרכות, ימי עיון והכשרות מקיפות לעורכי דין בשלוש היחידות, וזאת בהיקפים משתנים ובדגשים משתנים בהתאם לתפקידים השונים.
- ✓ פיתוח כלים והנגשתם: התאמת חומרים קיימים ופיתוח חומרים חדשים שיאפשרו התאמה והנגשה של מידע עבור מקבלי שירותים עם מוגבלות.
- ✓ פיתוח מאגר נותני שירותים: איתור אנשי מקצוע מתאימים (פסיכיאטרים, עובדים סוציאליים, פסיכולוגים וכדומה) והכשרתם במסגרת ההליך הפלילי.
- ✓ ממשקים נוספים: יושם דגש על ממשקים עם שירותים נוספים על רצף המענים, הנמצאים תחת אחריותם של משרד המשפטים ושל משרדים אחרים.

מטרות ושאלות המחקר

מחקר ההערכה של התוכנית יפעל כהערכה מעצבת ומסכמת, יבחן את דרכי היישום של התוכנית הלכה למעשה, ויבדוק עד כמה התוכנית עומדת ביעדיה. **מטרות המחקר הן:**

1. מתן משוב למזמיני המחקר ולשותפים לתוכנית, ביחס לדרכי הפעלתה של התוכנית (התמקדות בהכשרות ובהשפעתן הנתפסת על נותני השירות ביחידות השונות), תוך זיהוי אתגרים, נקודות חוזק והצעת רעיונות לשיפור;
2. הערכת התהליכים והפעולות המתבצעות במסגרת התוכנית, כמו גם הערכת התפוקות ותוצאות התוכנית (בטווח הקצר).
3. הערכת התהליכים והפעולות בין ובתוך היחידות השונות של משרד המשפטים (סניגוריה, פרקליטות, סיוע משפטי).

ממטרות אלו נגזרו **שאלות המחקר** המפורטות להלן:

1. כיצד התוכנית ורכיביה (מערך ההכשרות לעורכי הדין והרפרנטים, פיתוח כלים והנגשתם, פיתוח מאגר נותני שירותים) מיושמים הלכה למעשה ומהם הקשיים והאתגרים בהפעלתם?
2. מהי מידת שביעות הרצון של המשתתפים מההכשרה שמתקיימת במסגרת התוכנית?
3. מהן התרומות וההשפעות של ההכשרות על משתתפיהן:
 - א. האם חל שינוי בעמדות עורכי הדין המעניקים שירותים משפטיים (בשלוש היחידות) כלפי אנשים עם מוגבלות?
 - ב. האם חל שינוי בתחושת המסוגלות של עורכי הדין ביחס לליווי משפטי של אדם עם מוגבלות?
 - ג. האם ובאיזו מידה חשים הרפרנטים שרכשו ידע וכלים לצורך מתן סיוע וליווי עורכי דין אחרים בייצוג אנשים עם מוגבלות?
 - ד. האם בעקבות ההכשרה, עורכי הדין מפנים יותר תיקים אל הרפרנטים, או מתייעצים עימם ביותר תיקים בסוגיות הקשורות להנגשת ההליך המשפטי לאנשים עם מוגבלויות?
 - ה. האם בעקבות ההכשרה חל שינוי בגישה (גילוי אמפתיה, סבלנות, שימוש בעזרים וכדומה) של עורכי הדין במתן שירות לאנשים עם מוגבלות?
 - ו. האם ובאיזו מידה מתקיים שיח יעיל בין הרפרנטים בשלוש היחידות (סניגוריה ציבורית, פרקליטות, סיוע משפטי) בכל הקשור להנגשת שירותים משפטיים לאנשים עם מוגבלויות?
4. מהי מידת שביעות הרצון של אנשים עם מוגבלות מהשירות המשפטי שקיבלו? (שביעות רצון מעורך הדין מבחינת יחסו אל מקבל השירות, ההסברים המשפטיים שנתן לו והזמן שהקדיש לו, שביעות רצון מתוצאת ההליך המשפטי, ושביעות רצון מיחסם של השופט ובא כוח הצד השני אל מקבל השירות).

שיטת המחקר: אוכלוסיית המחקר וכלי הערכה

על מנת לקבל תמונת מצב מקיפה ומעמיקה ישולבו במחקר זה שיטות הערכה כמותיות ואיכותניות. הנתונים הכמותיים יאספו באמצעות שאלונים למשתתפים בהכשרות (עורכי דין ורפרנטים משלוש היחידות השונות) בשתי נקודות זמן (בתחילת ההכשרה ובסיומה). הנתונים האיכותניים יאספו באמצעות ראיונות מובנים למחצה עם אנשי מפתח בתוכנית, משתתפים בהכשרות ומקבלי שירותים משפטיים עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית.

בדוח ביניים זה יוצגו ממצאים ראשוניים שנאספו עד כה מהשאלון לעורכי דין בסנגוריה הציבורית – בתחילת ההכשרה, ומהראיונות עם בעלי תפקידים מטעם התוכנית ומטעם שלוש היחידות במשרד המשפטים.

להלן תוצג אוכלוסיית המחקר בסנגוריה הציבורית שמילאה את השאלון בתחילת ההכשרה, כלי המחקר בהם נעשה שימוש עד כה, תהליך העבודה וסוגי העיבודים.

אוכלוסיית המחקר בסנגוריה הציבורית

במסגרת המחקר מילאו את השאלון 174 עורכי דין בסנגוריה הציבורית, אשר השתתפו במפגש ההכשרה הראשון שהתקיים בחמישה מחוזות (צפון, חיפה, מרכז, תל-אביב וירושלים). מפגש זה התקיים במהלך החודשים יוני 2019-פברואר 2020

לוח 1 מציג את מספר המשיבים על השאלון בתחילת ההכשרה, לפי מחוזות.

לוח 1: מספר המשיבים על השאלון בתחילת ההכשרה, לפי מחוזות³

מחוז	N	%
צפון	48	27.6
חיפה	29	16.7
מרכז	42	24.1
תל-אביב/ירושלים	55	31.6
סך הכל	174	100

³יצוין, כי השאלון לא הועבר בהכשרה שנערכה במחוז דרום, וכן כי המשיבים במחוזות תל אביב וירושלים קובצו יחד כיוון שלא ניתן היה לזהותם בנפרד.

בלוח 2 להלן מוצגים משתני הרקע של המשתתפים בהכשרה של הסגגוריה הציבורית.

לוח 2: נתוני רקע של המשתתפים

% מתוך המשיבים		N	פרטים דמוגרפיים
			מגדר
62%	106		גברים
38%	64		נשים
			גיל
3%	5		20-30 שנים
35%	59		31-40 שנים
46%	79		41-50 שנים
10%	18		51-60 שנים
6%	10		61 שנים ומעלה
			רמת השכלה
55%	94		תואר ראשון
45%	78		תואר שני
			שנות וותק בעריכת דין
11%	19		1-5 שנים
17%	30		6-10 שנים
24%	41		11-15 שנים
28%	48		16-20 שנים
20%	34		21 שנים ומעלה
			שנות וותק בסניגוריה
26%	41		1-5 שנים
21%	33		6-10 שנים
24%	39		11-15 שנים
23%	36		16-20 שנים
6%	10		21 שנים ומעלה

כלים

עד לשלב זה נעשה שימוש בכלים הבאים :

שאלון תחילת הכשרה לעורכי דין – לעורכי הדין בסנגוריה הציבורית, אשר השתתפו במפגש ההכשרה הראשון הועבר בתחילתו (על-ידי מפעילי התוכנית) שאלון מקוון/נייר ועיפרון, אשר כלל נתונים אישיים, שאלות על עמדות ותחושות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית, שאלות בנושא של זיהוי והפנייה של תיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלויות אלו, וכן שאלות על קשיים ותחושת מסוגלות בעבודתם עם אוכלוסייה זו. השאלון כלל בעיקר שאלות סגורות ומספר קטן של שאלות פתוחות.

ראיונות עם בעלי תפקידים בתוכנית – נערכו ראיונות עומק עם שישה בעלי תפקידים בתוכנית, בהם: **גב' לאורה קורטון**, מפעילת התוכנית מטעם עמותת אלווין ישראל, **דר' חגית לרנאו**, משנה לסניגור הציבורי הארצי; **גב' יהודית לייבה**, מנהלת תחום מוגבלויות בפרקליטות מחוז תל אביב; **גב' רות יצחקי**, מנהלת נושא הלמידה וההכשרות בפרקליטות; **ד"ר מיטל רייך**, ממנה ארצית בסיוע המשפטי ואחראית על תיקים בתחום הכשרות המשפטית והזקנה **וגב' גילה גבלינגר**, לשעבר מפתחת התוכנית מטעם ג'וינט-אשלים. ראיונות אלו נועדו לצורך היכרות מעמיקה עם התוכנית ומטרותיה, וכן על מנת לבחון את המערך הארגוני והעבודה המשותפת בין הגורמים השונים.

תהליך העבודה

צוות המחקר החל ללוות את התוכנית בחודש אפריל 2019. בשלב הראשון עסק צוות המחקר באיסוף מידע על התוכנית, היחידות השונות, תחום המוגבלויות ועל התחומים המשפטיים הרלוונטיים. שלב זה כלל סקירת ספרות מקיפה בנושא ועריכת ראיונות עומק עם ראשי התוכנית, שותפים ובעלי עניין. במקביל, פיתח צוות המחקר שאלון תחילת הכשרה לעורכי הדין מטעם הסנגוריה הציבורית, שגרסתו הסופית⁴ עובדה בשיתוף עם וועדת המחקר של התוכנית. בין החודשים יוני 2019 לפברואר 2020 הועבר השאלון (על-ידי מפעילי התוכנית), במחוזות השונים, למשתתפים במפגש ההכשרה הראשון. רוב המשיבים על השאלון מילאו אותו כנייר ועיפרון ומקצתם מילאו בצורה מקוונת. נציין, כי עד כה הוגשו למזמין סקירת ספרות מלאה (יולי 2019), ומסמך מתודולוגי סופי בו מפורטות שאלות המחקר, מדדי התוצאה, שיטת הערכה וכלי המחקר בהם יעשה שימוש (נובמבר 2019).

⁴ נציין כי שאלון זה עבר מספר שינויים במהלך העברתו עד שגובשה גרסתו הסופית.

ניתוח כלי המחקר – סוגי העיבודים

הנתונים שהתקבלו מהשאלונים נותחו באמצעות תוכנת SPSS בהליכים סטטיסטיים מקובלים, בעיקר שכיחות, ממוצעים, סטיות תקן, השוואת ממוצעים (Independent t-test), מבחן אי פרמטרי (Mann-Whitney), ניתוח שונות חד כיווני (Anova) וחישוב גודל אפקט (Cohen's d)⁵.

הנתונים האיכותניים הוקלדו במהלך הראיונות ולאחר מכן עובדו בשיטת ניתוחי תוכן.

ממצאים

פרק הממצאים בדו"ח מחולק לשני חלקים, ומתאר את המידע שנאסף מבעלי עניין ושותפים בתוכנית, וכן ממשותפים במפגש ההכשרה הראשון בסגוריה הציבורית.

הפרק הראשון יציג את עיקרי הממצאים שעלו מהראיונות עם בעלי העניין והשותפים בתוכנית, ובכלל זה תובא התייחסות למתן שירותים משפטיים לאנשים עם מוגבלות והקשיים והאתגרים הטמונים בכך, לרציונל ומטרות התוכנית כפי שהן נתפסות על-ידי הגורמים השונים, למבנה התוכנית וכן לקשיים והאתגרים בהפעלתה עד כה.

הפרק השני יציג את עיקרי הממצאים שעלו מהשאלון לעורכי הדין בסגוריה הציבורית. ממצאים אלו יתמקדו בהיכרות המשותפים עם תחום המוגבלויות, בעמדות ובתחושות שלהם כלפי אנשים עם מוגבלות, וכן בהיבטים הנוגעים לעבודה עם אוכלוסייה זו – זיהוי והפנייה של תיקים בהם מעורבת אוכלוסייה זו, התמודדות עם קשיים ותחושת מסוגלות. בחלק מהנושאים יוצגו השוואות שנערכו בין קבוצות לפי משתני רקע של מגדר ומחוז.

לאחר כל פרק יובא סיכום ממצאי הפרק, ובסוף פרק הממצאים יוצג דיון כולל המסכם את ממצאי המחקר והמלצות מרכזיות.

ממצאי ההשוואות בין הקבוצות ידווחו רק במקרים שבהם נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות בעלי גודל אפקט בעוצמה נמוכה- בינונית ומעלה.

⁵ מקובל להתייחס לערכי גודל האפקט כך: 0.2=גודל אפקט בעוצמה נמוכה, 0.5=גודל אפקט בעוצמה בינונית, 0.8=גודל אפקט בעוצמה גבוהה.

ממצאי הראיונות עם בעלות תפקידים בתוכנית

בחלק זה יוצגו ממצאי ניתוח ראיונות שנערכו עם מובילות התוכנית ונציגות שלוש היחידות במשרד המשפטים בתחילת המחקר, תוך התייחסות לנושאים הבאים: מצב נגישות השירות המשפטי לאנשים עם מוגבלות בשלוש היחידות; עקרונות לשירות מותאם ומונגש בראייתן של בעלות התפקידים; רציונל ומטרות התוכנית; רכיבי התוכנית; ולבסוף ציפיות מהתוכנית, לצד קשיים ואתגרים ראשוניים ביישומה.

נגישות השירות המשפטי לאנשים עם מוגבלות בשלוש היחידות – תמונת מצב

בישראל נחקק בשנת 2005 חוק הליכי חקירה והעדה (התאמה לאנשים עם מוגבלות שכלית ונפשית), התשס"ו-2005, אשר מתאים ומנגיש את הליכי החקירה והעדה הפליליים לאנשים עם מוגבלות שכלית, תקשורתית או נפשית. החוק מחייב גביית עדות על ידי חוקר מיוחד בשלב החקירה המשטרית, וקובע כללים ראייתיים ייחודיים לדיון בשלב המשפט. התאמות אלו נועדו לנטרל את הקשיים העומדים בפני אנשים עם מוגבלות בהליכי החקירה הפלילית והעדות בבית המשפט.

בעקבות חקיקת חוק הליכי העדה וחקירה, מינה משרד המשפטים בכל יחידה רפרנטים בעלי ידע וניסיון בטיפול בתיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות שכלית, תקשורתית או נפשית. בנוסף, בסגוריה הציבורית הוקם מאגר של מומחים חיצוניים לצורך מתן ייעוץ לדרכי טיפול מיטביות ללקוחות עם מוגבלות. בשלוש היחידות הוגדרו נהלי פנייה לרפרנטים לצורך התייעצות, או הפניית התיק להמשך טיפול מלא על ידי הרפרנטים, או על ידי עורכי דין חיצוניים אשר התמקצעו בטיפול בתיקים אלו.

"... אם סנגור נתקל בתיק של אדם עם מוגבלות שיהיה בו המשך טיפול הוא מועבר בדרך כלל לעורכי הדין הפנימיים או החיצוניים שלנו שאנחנו מעבירים להם את הייצוג בתיקים אלה. לא תמיד תהיה העברת תיק אבל תמיד נשאף לליווי מקצועי של אותו סניגור בתיק זה".

המראיינות, בכל אחת מהיחידות, התייחסו להרכב הצוותים המטפלים באופן שוטף בתיקים של אנשים עם מוגבלות. **בסגוריה הציבורית**, בכל מחוז ישנה קבוצה מוגדרת של כ-15 עורכי דין מנוסים המטפלים בתיקים מורכבים; **בפרקליטות**, ישנם כ-10 רפרנטים מומחים ופורום מקצועי לענייני הטיפול המשפטי באנשים עם צרכים מיוחדים; **ביחידת הסיוע המשפטי**, מטופלים תיקי כשרות משפטית, תיקי אשפוז כפוי ותיקי אימוץ על ידי קבוצת עורכי דין ספציפית. נוסף על אלה, גם שאר עורכי הדין במסגרת הסיוע המשפטי עשויים לקבל לידם תיקים של אנשים עם מוגבלות שכלית, נפשית או תקשורתית, לדוגמה בתיקי הוצאה לפועל, או תביעות אזרחיות, כאשר בכל מחוז ישנו רפרנט ייעודי לכך.

על אף המתואר לעיל, מן הראיונות עלה, כי **השירות המשפטי שניתן לאנשים עם מוגבלות** (שכלית/ תקשורתית/ נפשית) כיום **אינו מונגש דיו**, וכי בהיעדר שירות מותאם, לקוח עם מוגבלות עלול לקבל יחס משפטי שאינו ראוי או צודק.

"... בסופו של דבר אנחנו יודעים שיש פערים בשירות שאנשים מקבלים כשהם באים לקבל שירות... לכאורה כולם שווים בפני החוק ויש המון שיח של זכויות, ובכל זאת יש פה אוכלוסייה שלמה שבהרבה צורות לא זוכה לשוויון הזדמנויות בפני החוק".

בהתייחסותן של המרואיינות למידת ההנגשה הנוכחית של השירות המשפטי עלו הסוגיות הבאות:

קושי בזיהוי המוגבלות – נראה, כי קיים קושי בזיהוי ראשוני של אנשים עם מוגבלות, בעיקר ברמת תפקוד בינונית ומעלה. סוגיה זו חשובה במיוחד מפני שעורכי הדין שנמצאים בשטח הם, לרוב, הגורם היחיד שבאפשרותו לזהות לקוח עם מוגבלות.

"כשמדובר בלקוח עם מוגבלות שכלית, תקשורתית ו/או נפשית, הקושי העיקרי בזיהוי המוגבלות ובמתן שירות מונגש הינו בדרך כלל במקרים בהם האדם בתפקוד בינוני או גבוה... את האנשים בתפקוד נמוך בדרך כלל מזהים ללא קושי".

"צריך שעורכי הדין בשטח יהיו הסנסורים שלנו, שיאמרו פגשנו לקוח ומשהו שם לא בסדר...".

בפרקליטות ובסנגוריה ציינו, כי לא תמיד הם מקבלים חיווי מקדים, כי בתיק מסוים מעורב אדם עם מוגבלות שכלית, תקשורתית או נפשית. מכאן שעליהם להיות מסוגלים לבצע זיהוי ראשוני, ובמידה ויש חשד כי מדובר באדם עם מוגבלות, עליהם להתייעץ עם הגורמים הרלוונטיים. בסיוע המשפטי צוין, כי רק בחלק מהתיקים (למשל בתיקי אשפוז כפוי), עורכי הדין אינם נדרשים לבצע זיהוי ראשוני מכיוון שתיקים אלו מזהים ומופנים על ידי בתי המשפט.

עוד עלה בהקשר זה, כי במקרים שבהם עולה חשד אצל עורך הדין, כי ללקוח מסוים ישנה מוגבלות שכלית, תקשורתית או נפשית, ישנה רגישות סביב בירור סוגיית המוגבלות עם הלקוח:

"כשעורך דין הולך לתחנת מעצר הוא פוגש אדם [עם מוגבלות] שלא מכיר אותו וצריך לייצר יחסי אמון ולדאוג שיבין מה הוא עושה שם ולא כדאי לשאול שאלה כזו... ייתכן גם שאנשים מסתירים זאת, זה עולה עם מוגבלות נפשית שאנשים לא רוצים חוות דעת פסיכיאטריות...".

היעדר קבלת החלטות מבוססות ידע בתחום המוגבלות – חוסר ידע מספק של עורכי הדין בנושא מוגבלות עלול להשפיע על תהליך הטיפול בתיקים משפטיים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות. בפרקליטות ציינו, כי הדבר עלול ליצור קושי של עורכי הדין בהתמודדות עם תיקים ועדויות של אנשים עם מוגבלות ולהביא לסגירת תיקים.

”בתיק שמבוסס על עדים, הרבה דברים תלויים באמינות של העדים – האם הם מתארים דברים בצורה מדויקת? אמינים? אם העד שלי הוא בעל צרכים מיוחדים והיכולות השכליות שלו שונות, אני צריכה להבין שזה לא סוף פסוק. אני לא סוגרת את התיק וזהו...”

”יש קושי של הפרקליטים להחליט אם יש סיכוי סביר להרשעה במקרים של עדים, נאשמים ונפגעי עבירה עם מוגבלות. יש חשש להתעסק עם התיקים הללו ונטייה ברורה לסגור אותם.”

ריכוזיות הידע – בפרקליטות הוצגה תמונת מצב ריכוזית יחסית, לפיה במקרים רבים פרקליטים שזקוקים לייעוץ פונים למנהלת תחום המוגבלויות בפרקליטות, הנחשבת לבעלת ידע רב בתחום:

”מבחינת המצב בשטח יש נציג בכל יחידה פלילית של הפרקליטות, בדגש על המחוזות. יש לנו שבעה מחוזות פליליים... אם פרקליט נתקל בתיק שיש בו איזשהו אדם עם מוגבלות, הוא אמור לדעת לבוא להתייעץ עם אותו רפרנט.... אבל בדרך כלל פונים למנהלת תחום המוגבלויות כי באמת היא נחשבת לאורים ותומים של התחום בארגון. זו גם סיטואציה מעט בעייתית - שארגון מסתמך על מקור ידע אחד.”

מחסור במומחים בתחום המוגבלויות – בסיוע המשפטי עלה הצורך בהסתייעות במומחים בתחום המוגבלויות עימם ניתן להתייעץ בעת הצורך:

”אנו יכולים מאוד להיעזר בהם וכרגע אין לנו כלל מערך של מומחים אליו אנו יכולים לפנות במקרה של שאלות או חוות דעת.”

קושי בשיתוף פעולה בין יחידות המשרד – צוין קושי בשיתוף פעולה בין יחידות המשרד בעניין ניהול תיקים משפטיים של אנשים עם מוגבלות, הנובע מאינטרסים שונים של כל אחת מהיחידות. למשל, בעוד שהסיוע המשפטי והסניגוריה מייצגים את האינטרס הלקוח, הרי שהפרקליטים מחויבים לייצג בראש ובראשונה את האינטרס הציבורי.

”הפרקליטות מייצגת את האינטרס הציבורי ואת המדינה – כולם הלקוח שלי, גם הנאשם הוא הלקוח שלי, וחובת הנאמנות שלי היא לאינטרס הציבורי.”

”האינטרס שלנו ושל הסניגורים למשל הוא הפוך. בעוד אנחנו מנסים להראות שלאדם יש מסוגלות והוא יכול לדאוג לעצמו לפחות חלקית ואינו זקוק למשל לאפוטרופוס, הסניגורים מנסים להראות שהוא אינו כשיר נפשית כדי למנוע העמדתו לדין או להביא לגזר דין קל יותר.”

קושי בגיוס עורכי דין - בסיוע המשפטי צוין, כי ישנה בעיה בגיוס עורכי דין מתאימים לייצוג ממושך של אנשים עם מוגבלות.

"אחד האתגרים בייצוג אנשים עם מוגבלות הוא הזמן והמאמץ הגדול יותר משמעותית שהדבר מצריך מעורכי הדין שמטפלים בתיקים אלה. אין תגמול מיוחד על ייצוג בתיקים כאלה וזו בעיה רצינית, כי קיים קושי לגייס עורכי דין טובים שיסכימו לטפל לאורך זמן בתיקים בהם הלקוח הוא אדם עם מוגבלות שכלית נפשית בשל הזמן והמאמץ הרב יותר שהייצוג מצריך".

עקרונות לשירות מותאם ומונגש

במסגרת המחקר נשאלו המרואיינות מהו שירות מותאם ומונגש בראייתן. אחת מהן הגדירה זאת באופן הבא:

"שירות שמאפשר לאדם לקחת חלק בכל ההליך הזה. שירות שיודע להתאים את עצמו לאדם ולצרכים שלו."

העקרונות המרכזיים שצוינו על ידן כמשמעותיים למתן שירות מותאם ומונגש הם:

שירות שלוקח בחשבון את המוגבלות ואת דרכי הפעולה ההולמות שההליך המשפטי מאפשר:

"עורך הדין המייצג יאמר לעצמו לבדוק אם האיש שהוא חושד שיש לו מוגבלות נפשית או שכלית נחקר לפי חוק הליכי חקירה והעדה, האם כדאי להעלות זאת בבית המשפט. עורך הדין יידע את המסגרת הנורמטיבית ויפעיל לגביה שיקול דעת".

"השירות המשפטי המותאם אומר שאנחנו פתוחים לקבל את זה שיש סוגים שונים של דרכים באמצעותן ניתן להתמודד עם תיקים כאלה. שאנחנו לא נבהלים מזה עוד לפני שאנחנו בכלל באים במגע... שאדע לקרוא עדות של מתלוננת, או חשוד בעיניים נכונות שמכירות גם את המוגבלות. שיש לי את הידע והיכולת לדעת לקרוא בצורה הוליסטית את החומר בתיק".

שירות המבוסס על תקשורת מיטיבה הכוללת הסברה ותיווך ההליך המשפטי ללקוח באופן פשוט וברור:

"צריך שהלקוח יבין מה עורך הדין רוצה לומר לו"; לפשט את השפה, לחזור על המסר העיקרי מספר פעמים, להיעזר בשרטוטים וצירי זמן מסודרים, לשאול מה הוא הבין מתוך מה שהסברתי".

שירות המושתת על דיאלוג בין עורך הדין לבין הלקוח, נטול שיפוטיות, דעות קדומות וביקורת:

"מבחינתי, שירות כזה מתקיים כשעורך הדין תופר חליפה משפטית למידותיו של האדם, היינו יוצר התבוננות משותפת יחד אתו על הצרכים והרצונות שלו, בלי שיפוטיות ותוך ייצוג עמדתו של הלקוח באופן שמנטרל מדעות קדומות והקשרים של המוגבלות שלו. שעורך הדין ידע לתת למוגבלות של הלקוח התייחסות רלוונטית ללא שיפוטיות, ללא ביקורת מוסווית וכדומה, מבלי להחליט עבור האדם עם מוגבלות".

בחינת שלושה דגשים אלו מעלה, כי למרות השוני בעבודה המשפטית ביחידות השונות, שוררת הבנה כללית בדבר הצורך להתייחס באופן מעמיק יותר לתחום המוגבלויות בתוך עבודת המשרד.

רציונל ומטרות התוכנית

רציונל התוכנית נובע ישירות מהקושי שזוהה לספק מענה ושירות מותאם לאנשים עם מוגבלות. כפי שניסחה זאת אחת המרואיינות: "אנחנו מבינים את הצורך להנגיש את השירותים ואת העשייה שלנו".

מהראיונות משתקפת תמימות דעים על כך שהמטרה המרכזית של התוכנית היא להקנות לעובדי שלוש היחידות במשרד המשפטים כלים שיאפשרו להם לספק שירות מונגש ומותאם לאנשים עם מוגבלות:

"לתת את הכלים למערכת המשפט בשביל שתוכל לספק את השירות הזה"; "התוכנית באה לענות על הצרכים של האוכלוסייה שצריכה להיות מובנת ומוכרת, והשירות המשפטי שניתן צריך להיות זמין לה. הטיפול של עורכי הדין צריך להיות תוך התייחסות לייחודיות של כל אחד ואחד מלקוחות אלה".

לצד מטרה רחבה זו הוצגו מספר מטרות המתמקדות בזיהוי ראשוני, שינוי עמדות, הקניית ידע, העלאת המודעות ומתן כלים בסיסיים וייעוציים בתחום המוגבלויות לעורכי הדין. המטרות שצינו בעלות התפקידים הן:

זיהוי ראשוני של אנשים עם מוגבלות:

"אני רוצה שכל תורן מעצרים שלי שהולך לתחנת משטרה ופוגש עצור ידע לומר לעצמו שהוא חושד שהיכולת הקוגניטיבית של לקוח מסוים היא לא טובה ויהיו לו קצת כלים כדי להבהיר את החשד הזה ... שעורכי הדין בשטח יהיו הסנסורים שלנו, שיאמרו פגשנו לקוח ומשהו שם לא בסדר ולכן אנחנו רוצים לקבל ליווי מקצועי לתיק או להעבירו לעורכי הדין שמתמחים בסוג זה של תיקים".

פיתוח ידע, הבנה וראייה רחבה של תחום המוגבלות בהיבט המשפטי:

"להעמיק ולהעשיר את הידע לעורכי דין אלה. לחבר אותם למה שקורה בעולם ולהגדיל את טווח החסתכלות שלהם. במקביל להרחיב את ההכשרה לכלל עורכי הדין של הסיוע שנפגשים עם אוכלוסיות מוחלשות ולייצר הכרות מעמיקה שלהם עם סוגיות הקשורות למוגבלות. אם הסיוע המשפטי הנחוץ קשור באופן ישיר למוגבלות אז ההליך אמור להיות מועבר לעורכי דין מהתחום שלי אבל ייתכן שהעניין המשפטי לא קשור כלל למוגבלות ושם נדרשת הכוונה מסוג אחר".

צריך לבחון את מעשה העבירה על רקע המוגבלות ובלב התפיסה צריכה להיות תפיסה שיקומית".

עורך הדין המייצג יאמר לעצמו לבדוק אם האיש שהוא חושד שיש לו מוגבלות נפשית, תקשורתית או שכלית נחקר לפי חוק הליכי חקירה והעדה, האם כדאי להעלות זאת בבית המשפט. עורך הדין יידע את המסגרת הנורמטיבית ויפעיל לגביה שיקול דעת".

שינוי עמדות ברמה הבין אישית והמקצועית :

"שהוא יבוא עם פחות סטיגמות, עם פחות חשש מהאוכלוסייה הזו ... שתהיה לו יכולת לראות שיושב מולו יצחק או יעקב, ולא רק אדם עם מגבלה שכלית"; "פרקליטים שלא יבינו איך להתמודד עם אנשים עם צרכים מיוחדים עלולים לקבל החלטות שגויות".

"השירות המשפטי המותאם אומר שאנחנו פתוחים לקבל את זה שיש סוגים שונים של דרכים שבאמצעותן ניתן להתמודד עם תיקים כאלה. שאנחנו לא נבהלים מזה עוד לפני שאנחנו באים במגע".

הקניית מיומנויות רכות של תקשורת מיטיבה :

"שתהיה לו איזושהי יכולת בסיסית להשתמש בכלים ... הם לא יהפכו למאבחנים, אבל ... הם ידעו לתת שירות יותר מותאם, יותר רגיש"; "צריך שהלקוח יבין מה עורך הדין רוצה לומר לו, מה המצב המשפטי שהוא נמצא בו, יבין מהו מעצר ... יבין את זכויותיו, יבין במה הוא נאשם, יבין את תוכנית הפעולה המשפטית".

הקניית ידע מעמיק לקבוצת רפרנטים כמומחים בתחום המוגבלות, אשר יהוו גורם מייעץ לעורכי הדין :

"הם חייבים להכיר את הנושא בצורה הכי מעמיקה, שתהיה להם התבוננות רחבה על הנושא ... להפוך את הרפרנטים למומחים אמיתיים".

רכיבי התוכנית

התוכנית כוללת ארבעה רכיבים: הכשרה בסיסית, הכשרת עומק לרפרנטים, פיתוח כלים מונגשים ובניית מאגר מומחים. בראיונות השונים עלתה התייחסות לארבעת רכיבי התוכנית.

א. הכשרה בסיסית

הכשרה זו ניתנת לעורכי הדין בכל אחת מהיחידות, והיא שונה בהיקף המשתתפים, מספר המפגשים, התכנים והדגשים בה, על מנת להתאימה באופן מיטבי לצרכים הייחודיים של היחידה הרלוונטית, כמתואר להלן:

סניגוריה הציבורית: ההכשרה הבסיסית פתוחה לכלל עורכי הדין עם דגש על עורכי דין חיצוניים אליהם מפנה הסניגוריה מעל 50 תיקים בשנה. ההכשרה מורכבת משלושה מפגשים, וכל מפגש מתמקד בסוג אחר של מוגבלות (נפשית, שכלית ותקשורתית). לצד רכיב עיוני, המפגשים כוללים עבודה במסגרות קבוצתיות מצומצמות, ואף סימולציה של מפגש ראשון בין עורך הדין ללקוח עם מוגבלות. לדברי אחת המרואיינות:

"ההכשרה מיועדת להתמודד עם סטיגמות... [ולתת] כלים לתקשורת מטיבה עם הלקוחות."

פרקליטות: הכשרה אחת או שתיים בהתאם לתקציב שיינתן לכך, תועבר לכלל עורכי הדין שנמצאים במערכת. המדובר בכ-600 פרקליטים, המהווים "דור המדבר", כלשונה של אחת מנציגות הפרקליטות. כמו כן, מתוכנן להטמיע תכנים אלו במערכת קיימת ללמידה מקוונת, זאת במטרה לשלב את הלמידה בתחום המוגבלות במסגרת מערך ההכשרה השוטף, כך שכל פרקליט חדש יוכל ללמוד את הנושא באופן עצמאי על ידי הלומדה המקוונת, ובעזרת הרפרנט הפועל במחוז שלו. מדברי המרואיינות עולה, כי ההכשרה הבסיסית לפרקליטים מיועדת להעניק:

"ארגו כלים מאוד בסיסי – למי אני פונה? מה מותר לשאול? מה אסור לשאול? איך אני מזהה שהבן אדם שמולי הוא לא 100%? מה אני עושה עם זה?"

יחידת הסיוע המשפטי: הכשרה בסיסית בהיקף של שלושה מפגשים תועבר לכ-350 עורכי דין (פנימיים וחיצוניים) שתחומי העיסוק שלהם נוגעים ישירות לאוכלוסייה עם מוגבלות. במפגש הראשון מתוך שלושת המפגשים בהכשרה הבסיסית ישתתפו גם עורכי הדין מכלל תחומי הסיוע (כ-600 עורכי דין). על פי אחת המרואיינות, מטרת ההכשרה היא:

"לסייע להם בזיהוי לקוחות שהם אנשים עם מוגבלות... ובהמשך ליצור תקשורת טובה יותר איתם... (וגם) שינוי עמדות בקרב אותם עורכי דין."

ב. הכשרת עומק לרפרנטים

מדובר בהכשרה מעמיקה משותפת, המיועדת לרפרנטים בשלוש היחידות. מטרתה להעניק לרפרנטים מסגרת ברורה ביחס לאחריות ולסמכויות שלהם, לצד ידע מעמיק בנוגע לכלים וההתאמות שנדרשות במתן השירות. מרואיינת נוספת הסבירה, כי מטרת הכשרה זו היא:

"לתת כלים יותר מעמיקים לאבחון האנשים, להבין סוגי פתולוגיות, לדעת אילו מערכות טיפול יש במשרד הרווחה והבריאות, להכיר את המומחים העיקריים בתחום... להכיר את האנשים שעוסקים בתחום (ביחידות השונות) כדי ליצור שפה משותפת ולהביא לשיתופי פעולה."

הוסבר גם, כי מדובר בהכשרה מעמיקה יותר, אשר מצריכה ממשרד המשפטים להכיר בצורך במיסוד פונקציה ארגונית אליה יוכלו עורכי הדין השונים לפנות לצורך התייעצות וליווי. מכאן שלצד ההכשרה יש צורך בביסוס מנגנוני עבודה ברורים בנושא הנגשת שירותי משפט:

"שיהיו מנגנונים מוגדרים – מתי מפנים לאנשים האלה? מה מצופה מהם? ... שהם יהיו סוכני שינוי".

ההכשרה המשותפת לנציגי היחידות תאפשר לבסס שפה אחידה בין צוותי הסנגוריה הציבורית, הפרקליטות והסיוע המשפטי לצורך מתן השירות המשפטי לאנשים עם מוגבלות:

"כשאנחנו באים לבית המשפט אנחנו צריכים לראות שאנחנו מיושרים על איך מתנהלים מול עד כזה, מול נפגעת עבירה כזו, מול נאשם כזה. בסניגוריה מייצגים את טובתו של הנאשם, אבל כולנו בסוף באים מתוך ראייה ציבורית רחבה ועם חובה ציבורית".

ג. פיתוח כלים ייעודיים

במסגרת התוכנית יפותחו כלים ייעודיים להנגשה, אשר ישמשו את עורכי הדין בעבודתם עם אנשים עם מוגבלות. הכלים יוטמעו דרך ההכשרות ויעמדו לרשות עורכי הדין באופן שוטף. צוין, כי בפרקליטות הכלים ישולבו בסביבת הלמידה לפרקליט (מערכת הדרכה מקוונת לפרקליטים נכנסים). הכלים הייעודיים יכללו צ'ק ליסט אבחוני, איורים, זכותונים ועוד:

"צק ליסט אבחוני, סרטון שיישלח באמצעות הטלפון ללקוח ויסביר לו מה זה ההליך המשפטי, זכותונים בשפה פשוטה שיימסרו ללקוח, איורים".

ד. בניית מאגר מומחים

במטרה להגדיל את מעגל המומחים החיצוניים הזמינים עבור עורכי הדין מקיימות כיום היחידות תהליך מיפוי עצמאי. במסגרת התוכנית ייבנה מאגר מומחי ידע בתחום המוגבלויות שייתן מענה ליחידות השונות במשרד המשפטים. כמו כן, תינתן הכשרה למומחים בתחום המשפטי:

"אני רוצה לדעת אילו מומחים יכולים לתת ייעוץ בתיקים ... באילו שפות ובאילו מקומות שונים בארץ. ... הדבר השני שנוגע למומחים מתייחס לשלב של כתיבת חוות דעת, והוא שהמערכת המשפטית מבהילה אותם ורצינו לעשות הכשרה למומחים, איך כותבים חוות דעת, איך מעידים בבית משפט".

ציפיות מהתוכנית

במסגרת המחקר ביקשנו לברר עם בעלות התפקידים את ציפיותיהן מהתוכנית, ומה ייחשב בעיניהן כהצלחתה. הנקודות המרכזיות שעלו הן:

ציפייה לטיוב השירות שאנשים עם מוגבלות מקבלים ממשרד המשפטים

"שנוכל לבנות משהו חדש וטוב שנותן את האפשרות שאנשים עם מוגבלות יקבלו שירות טוב יותר";
"אני רוצה שאדם יקבל הליך הוגן ביחס להשפעה של המוגבלות שלו בתוך ההליך. שתהיה לנו יכולת לקחת בחשבון את המוגבלות ואת ההשפעה שלה";
"שתהיה לכלל עורכי הדין את היכולת לייצג בצורה שמאפשרת לאנשים להיות מאוזנים בהליך בלי שהמוגבלות היא פקטור שמקטין או מגביל אותם".

מיסוד התוכנית והטמעת תחום המוגבלויות במסגרת העבודה השוטפת של המשרד

"הכרה של המשרד (המשפטים) בחשיבות של פרקטיקה מקצועית ייעודית מותאמת לאנשים עם מוגבלויות כערך ייחודי שיקבל את המשאבים הנחוצים";
"שנייצר משהו מותאם ומשהו שיישאר ... שיוטמע ושתבצע חשיבה באמת על ההטמעה ואיך אנחנו משאירים את זה כאן, איך אנחנו משמרים את הידע".

יצירת שפה משותפת ושיתופי פעולה בין היחידות השונות, בהינתן קיומם של אינטרסים שעשויים להיות מנוגדים

"אני מאוד מעודדת ומאוד משתדלת לקדם שיתופי פעולה במקומות שבהם זה יכול לייצר איזשהו ערך חדש. שיתוף הפעולה ... יכול להיות ערך בפני עצמו ... אם נתחיל כאן זה יכול להמשיך גם למקומות אחרים וזו יכולה להיות איזושהי סוגיית שאחריה נייצר עוד ועוד שיתופי פעולה בתחומים נוספים".

העלאת שיעורי הפניות של תיקים לרפרנטים

"הציפיה היא שכמות גדולה יותר של תיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות יופנו למחלקת הפיקוח בצוות הפנימי של הסגוריה".

קשיים ואתגרים ראשוניים ביישום התוכנית

בעלות התפקידים העלו מספר קשיים ואתגרים בנוגע ליישום התוכנית :

היענות להשתתפות בהכשרות – עלה האתגר הקשור להיענות עורכי הדין להשתתף בהכשרות. בהקשר זה צוין, כי על ההכשרה להיות איכותית על מנת שתהיה רלוונטית עבורם :

"אסור לנו לפספס אותם. יש לנו הזדמנות אחת. אם ביום הראשון לא יהיה טוב, לא יבואו ליום השני ... על ההזדמנות הראשונה תקום וטיפול התוכנית הזו".

שיתוף פעולה בין היחידות – מבנה משרד המשפטים מכתוב נקודות מבט שונות של היחידות, שעשויות להיות מנוגדות. לפיכך, צוינה סוגיית שיתופי הפעולה בין היחידות כאתגר שמקורו בפערי התפיסות :

"כל נושא השותפות הוא מוגבל מאוד. כל אחד בא ממקום אחר, עם זיקה אחרת לנושא ... כל אחד בא עם עצימות אחרת לשולחן. זה אתגר מאוד גדול שדורש המון תשומות של זמן ומשאבים נוספים".

בנוסף, ציינו המרואיינות, כי תהליך ההטמעה של התוכנית הינו מורכב וממושך, וכי ישנם מספר גורמים שלהערכתם עלולים להביא לעיכובו.

חילופי בעלי תפקידים : "אתגר נוסף הוא אתגר שלאף אחד אין שליטה עליו, והוא השינויים הפרסונאליים, החלפת תפקידים במשרד ... שינויים מבניים שמשפיעים מאוד על התוכנית".

מעורבות אגף ההדרכה בתוכנית : "יש בעיה בהמשכיות. אנחנו הולכים חמישה צעדים קדימה, ופתאום חוזרים לנקודה הראשונה ... אגף ההדרכה במשרד המשפטים אמור לקבל את כל הידע, את כל החומרים, את המערך הזה – ולדעת להפעיל בעצמו כדי שזה לא ייגמר".

ביזור ידע מקצועי בנושא המוגבלויות : "זו גם סיטואציה מעט בעייתית – שארגון מסתמך על מקור ידע אחד שיכול ... אם [אותו אדם] יחליט שהוא רוצה לפרוש אז אנחנו בבעיה רצינית. כעניין ארגוני זה לא נכון, אבל כרגע זה המצב".

גיוס עורכי דין מתאימים – אתגר נוסף קשור לזמן ולמאמץ שהעבודה עם אנשים עם מוגבלות מחייבת, והעובדה שהעדר תגמול מיוחד מעורר קושי בגיוס עורכי דין למשימה. זהו קושי מבני שאינו קשור ישירות לתוכנית אך נכון להביאו בחשבון.

לסיכום, מן הראיונות השונים עולה, כי ישנה הכרה גורפת בדבר הצורך לשפר את נגישות השירות שמשרד המשפטים מעניק לאנשים עם מוגבלות. התוכנית מיועדת לחולל שינוי יסודי וזאת באמצעות עבודה במספר מישורים: הכשרת עורכי הדין ביחידות השונות, תוך הקניית ידע, כלים ושיפור עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות; ביסוס קבוצת רפרנטים מומחים; פיתוח כלים ייעודיים; ובניית מאגר מומחים. הציפיות מן התוכנית גבוהות ובראשן טיוב השירות, ביסוס שפה משותפת ושיתופי פעולה בין היחידות, ולבסוף מיסוד התוכנית והטמעתה בפעילות ההדרכה השוטפת של משרד המשפטים. לצד זאת, עלו מן הראיונות השונים מספר קשיים ואתגרים בהם: היענות עורכי הדין להשתתפות בהכשרות; יצירת שיתופי פעולה פנים-משרדיים; והטמעה ארגונית ארוכת טווח, והקושי בגיוס עורכי דין מתאימים שיתמקצעו בתחום המוגבלויות.

ממצאי שאלון תחילת הכשרה לעורכי הדין בסנגוריה הציבורית

היכרות אישית ומקצועית עם תחום המוגבלויות

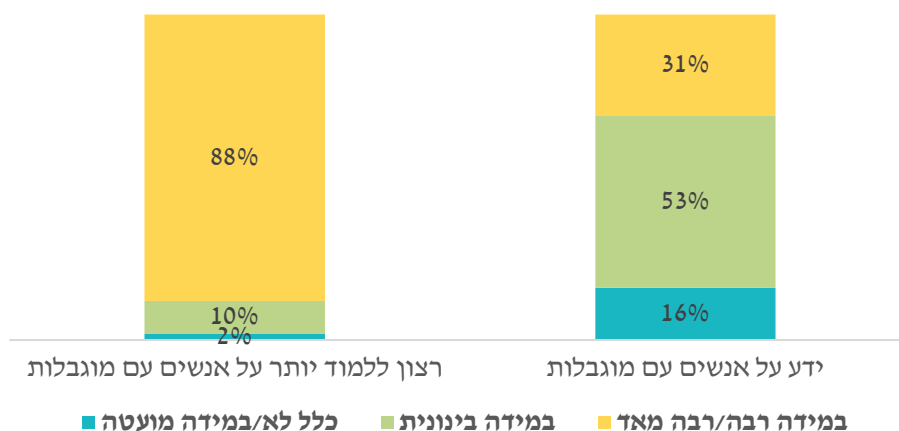
בחלק זה יוצגו תחילה ממצאים הנוגעים להיכרותם האישית והמקצועית של המשתתפים עם תחום המוגבלויות, בין אם דרך היכרות קרובה עם אדם עם מוגבלות ובין אם דרך השתתפות בקורס קודם בנושא, ולאחר מכן יוצגו ציפיות המשתתפים מההכשרה הנוכחית.

היכרות אישית

במסגרת השאלון שהועבר בתחילת ההכשרה נשאלו המשתתפים האם יש להם היכרות אישית (בן משפחה או חבר קרוב) עם אדם עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית. בקרב 170 המשיבים, 49% ענו בחיוב ו-51% ענו בשלילה.

בנוסף, נשאלו המשתתפים בשתי שאלות נפרדות – באיזו מידה הם חושבים שיש להם ידע ביחס לאנשים עם מוגבלות (שכלית/תקשורתית/נפשית), ובאיזו מידה הם היו רוצים ללמוד יותר על אנשים עם מוגבלות זו. תרשים 1 מציג את התפלגות התשובות לשתי שאלות אלו.⁶

תרשים 1: תחושת ידע ורצון ללמוד יותר על אנשים עם מוגבלות (N= 171)

⁶ המשתתפים התבקשו לדרג את תשובותיהם על סולם בן חמש דרגות: 1=כלל לא, 2= במידה מועטה, 3= במידה בינונית, 4= במידה רבה, 5= במידה רבה מאד. דרגות אלו קובצו לשלוש קטגוריות והן מוצגות בתרשים: כלל לא / במידה מועטה, במידה בינונית, במידה רבה / רבה מאד.

מתרשים 1 עולה, כי כשליש מהמשיבים מדווחים על תחושת ידע ביחס לאנשים עם מוגבלות במידה רבה, או רבה מאד וכמחציתם על תחושת ידע במידה בינונית. עוד עולה מן התרשים, כי כ-90% מהמשיבים היו רוצים ללמוד יותר על אנשים עם מוגבלות במידה רבה, או רבה מאד.

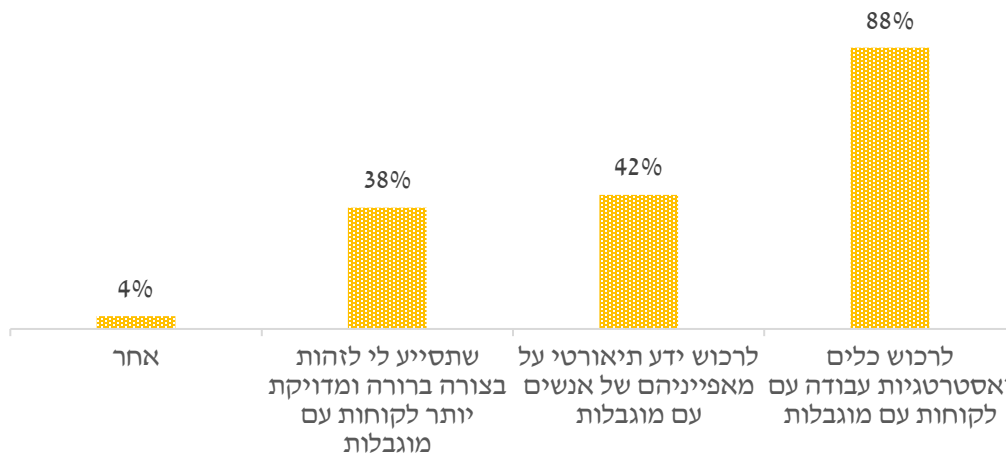
היכרות מקצועית

במסגרת השאלון נשאלו המשתתפים האם זהו הקורס הראשון שלהם שנוגע בתחום של אנשים עם מוגבלות. בקרב 172 המשיבים, 62% ענו בחיוב, 33% ענו בשלילה ו-5% ענו, כי אינם זוכרים.

ציפיות המשתתפים מן ההכשרה

במסגרת השאלון נשאלו המשתתפים על ציפיותיהם מן ההכשרה. התפלגות תשובות המשיבים מוצגת בתרשים 2.

תרשים 2: ציפיות המשתתפים מן ההכשרה (N= 170)

*אחוז המשיבים עולה על 100% כיוון שהמשתתפים יכלו לציין יותר מתשובה אחת.

מתרשים 2 עולה, כי הציפייה העיקרית של המשתתפים מן ההכשרה הנוכחית היא לרכוש כלים ואסטרטגיות עבודה עם לקוחות שיש להם מוגבלות (88%). ציפיות נוספות שציינו כ-40% מן המשיבים הן לרכוש ידע תיאורטי על מאפייניהם של אנשים עם מוגבלות, ושהכשרה זו תסייע להם בזיהוי מדויק יותר של אוכלוסייה זו.

ראוי לציין, כי הציפייה העיקרית של המשתתפים אינה עומדת בקנה אחד עם מטרות ההכשרה הבסיסית כפי שעלו בראיונות עם בעלות תפקידים בתוכנית – שיפור יכולת הזיהוי של לקוחות עם

מוגבלות, כמו גם שינוי בעמדות כלפי אנשים עם מוגבלות שתושג על ידי רכישת ידע תיאורטי רלוונטי מעמיק יותר.

לסיכום, מן הממצאים עלה, כי למשתתפים, בחלקם, יש הכרות מסוימת עם תחום המוגבלויות, הן בהיבט האישי והן בהיבט המקצועי. עם זאת, נראה כי רובם המכריע מעוניינים להרחיב את הידע שלהם בתחום ומצפים לרכוש באמצעות ההכשרות כלים ואסטרטגיות עבודה עם לקוחות שיש להם מוגבלות, ציפייה שאינה עומדת בקנה אחד עם מטרות ההכשרה הבסיסית.

עמדות ותחושות כלפי אנשים עם מוגבלות (שכלית/תקשורתית/נפשית)

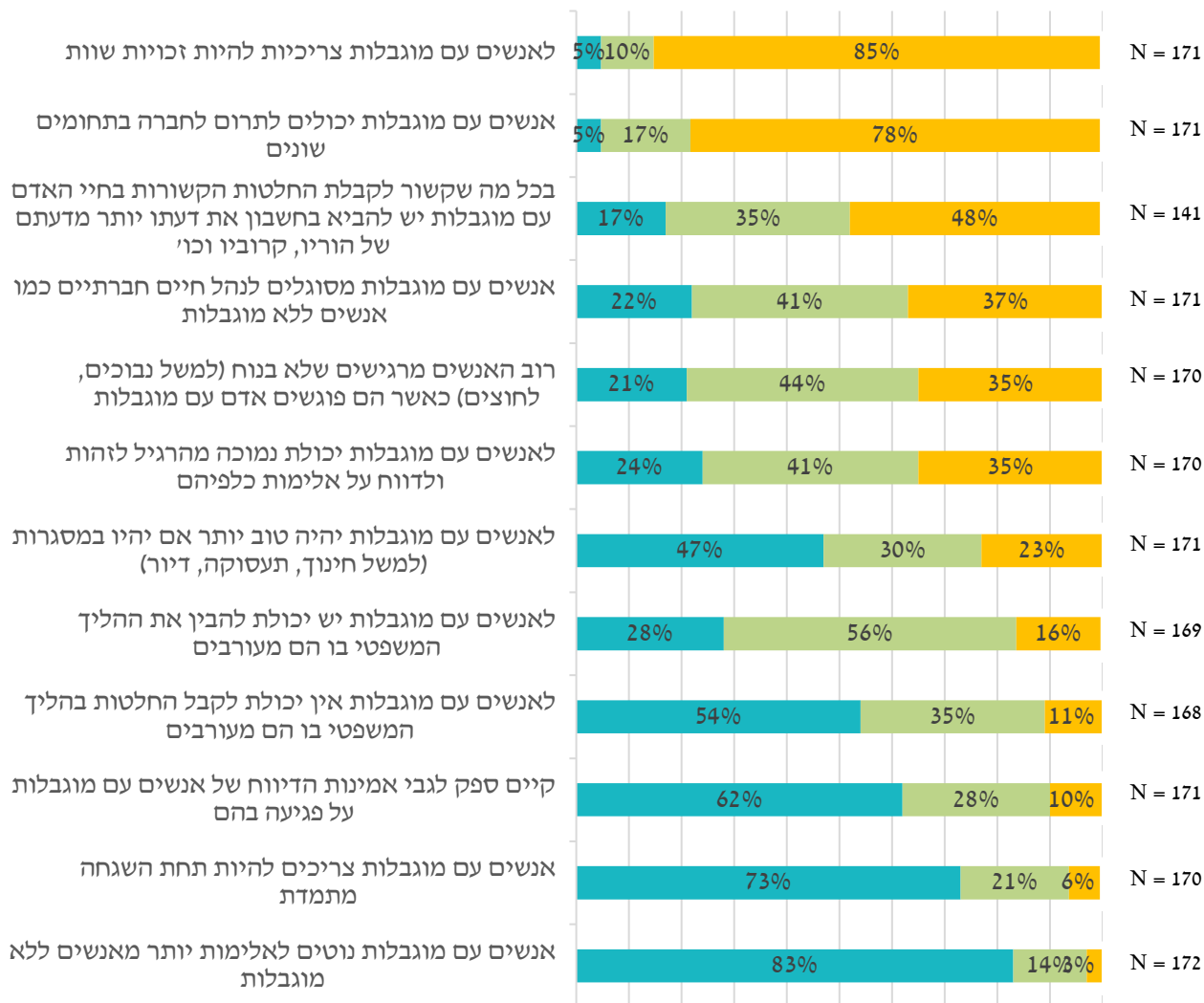
עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות

כדי ללמוד על עמדותיהם של המשתתפים כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית, תקשורתית ונפשית הוצגה בפניהם רשימת היגדים עבור כל אחת מהאוכלוסיות והם התבקשו לדרג את מידת הסכמתם עם כל היגד בסולם בן חמש דרגות⁷. תשובות המשיבים קובצו כך, שבכל היגד חושב ציון ממוצע של שלושת סוגי המוגבלויות יחד⁸. התפלגות תשובותיהם המקובצות של המשיבים מוצגות בתרשים 3. המידע המלא מוצג בנספח 1, בלוחות 1-4.

⁷ 1=כלל לא מסכים, 2= מסכים במידה מועטה, 3=מסכים במידה בינונית, 4=מסכים במידה רבה 5=מסכים במידה רבה מאוד. דרגות אלו קובצו לשלוש קטגוריות והן מוצגות בתרשים: כלל לא מסכים / מסכים במידה מועטה, מסכים במידה בינונית, מסכים במידה רבה / מסכים במידה רבה מאוד.

⁸ קיבוץ התשובות של שלושת סוגי המוגבלויות יחד נעשה לנוכח המתאם הגבוה שנמצא בין התשובות.

תרשים 3: עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית

■ מסכים במידה רבה/רבה מאד ■ מסכים במידה בינונית ■ כלל לא מסכים/מסכים במידה מועטה

מתרשים 3 נראה כי ככלל, לא ניתן להצביע על מגמה ברורה ביחס לעמדות המשתתפים כלפי אנשים עם מוגבלות. שיעור גבוה מן המשיבים הביעו הסכמה רבה לכך, כי לאנשים עם מוגבלות צריכות להיות זכויות שוות, וכי הם יכולים לתרום לחברה בתחומים שונים (85% ו-78%, בהתאמה). כמו כן, שיעור

גבוה מן המשיבים, הביעו הסכמה מועטה לכך שאנשים עם מוגבלות נוטים לאלימות יותר מאנשים ללא מוגבלות וכי הם צריכים להיות תחת השגחה מתמדת (83%-74%, בהתאמה).

בהיבט המשפטי, נראה, כי ישנה אי אחידות מסוימת בתשובות המשיבים. שכן, כמחציתם דיווחו על הסכמה חלקית (במידה בינונית) עם האמירה, כי לאנשים עם מוגבלות יש יכולת להבין את ההליך המשפטי בו הם מעורבים, בעוד שכמחציתם הביעו הסכמה מועטה עם האמירה, כי לאנשים עם מוגבלות אין יכולת לקבל החלטות בהליך המשפטי בו הם מעורבים.

עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות - השוואה בין קבוצות לפי מגדר

בבדיקת ההבדלים בעמדות כלפי אנשים עם מוגבלות בין גברים לנשים, נמצאו הבדלים מובהקים ביניהם ביחס להיגדים: "לאנשים עם מוגבלות יהיה טוב יותר אם יהיו במסגרות שנועדו עבורם" ו"אנשים עם מוגבלות יכולים לתרום לחברה בתחומים שונים", כשנשים הביעו הסכמה מועטה יותר עם ההיגד הראשון ובהתאמה לכך, הסכמה רבה יותר עם ההיגד השני, זאת בהשוואה לגברים. המידע המלא מוצג בנספח 1, לוח 4.1.

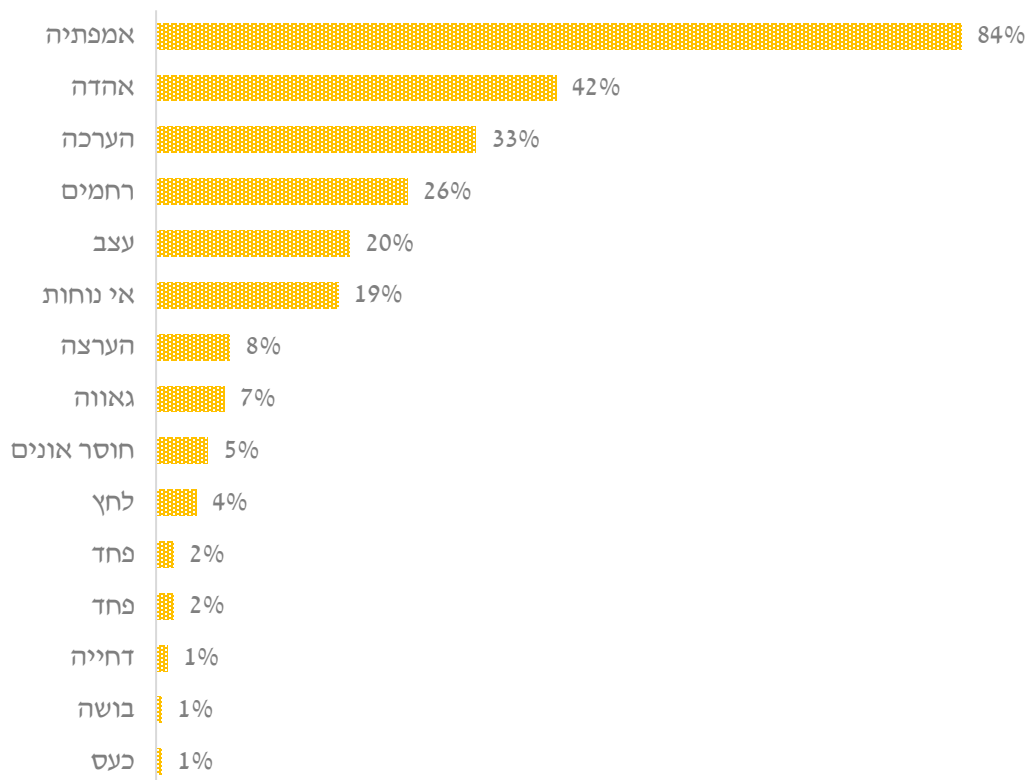
עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות - השוואה בין מחוזות

בניתוח שונות חד כיווני לבדיקת הבדלים בעמדות כלפי אנשים עם מוגבלות בין משתתפים מארבעת המחוזות (צפון, חיפה, מרכז ותל-אביב/ירושלים) נתקבלו הבדלים ביחס להיגדים הבאים: "אנשים עם מוגבלות מסוגלים לנהל חיים חברתיים כמו אנשים ללא מוגבלות", "לאנשים עם מוגבלות יהיה טוב יותר אם יהיו במסגרות משלהם", "אנשים עם מוגבלות צריכים להיות תחת השגחה מתמדת"; "לאנשים עם מוגבלות אין יכולת לקבל החלטות בהליך המשפטי בו הם מעורבים". לבדיקת מקור ההבדלים נערך ניתוח המשך Post Hoc מסוג Scheffe שהראה, כי משתתפים ממחוזות מרכז ותל-אביב/ירושלים מציגים עמדות חיוביות יותר כלפי אנשים עם מוגבלות, בהשוואה למשתתפים ממחוזות חיפה והצפון. הנתונים המלאים מוצגים בנספח 1 לוח 4.2.

תחושות ורגשות כלפי אנשים עם מוגבלות

המשתתפים נשאלו בשאלה סגורה על התחושות והרגשות שהיו מתעוררים בהם אם היה פונה אליהם אדם עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית, למשל בתחנת אוטובוס, בתור לקולנוע וכדומה. התפלגות תשובות המשיבים מופיעה בתרשים 4:

תרשים 4: תחושות ורגשות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית (N=168)

*אחוז המשיבים עולה על 100% כיוון שהמשתתפים יכלו לציין יותר מתשובה אחת.

מתרשים 4 ניכר, כי הרגש הבולט, עליו דיווחו רוב המשיבים הוא אמפתיה (84%). רגשות נוספים שצוינו בשיעורים נמוכים יותר על ידי המשיבים הם: אהדה, הערכה, רחמים, עצב ואי נוחות (42%, 33%, 26%, 20%, 19%, בהתאמה).

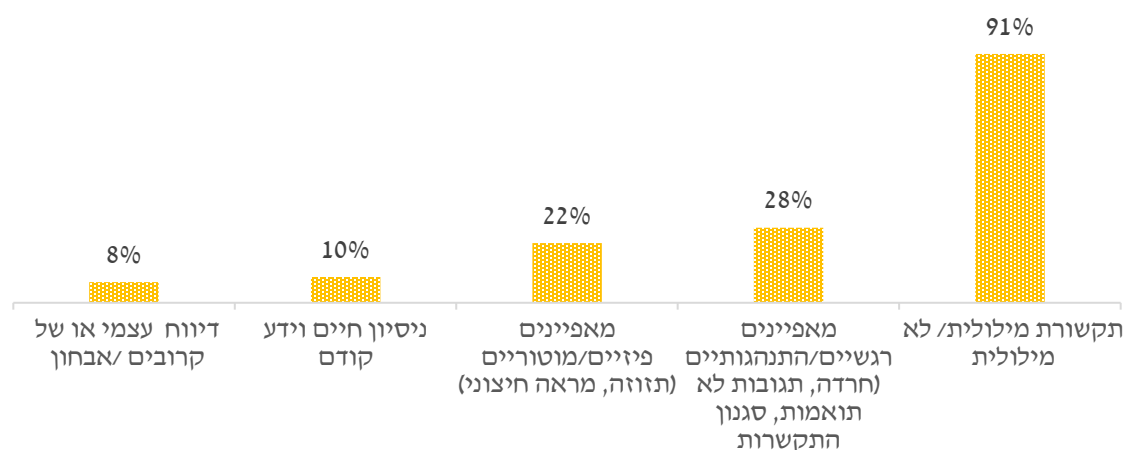
לסיכום, ישנה הסכמה רבה בקרב הסניגורים, כי לאנשים עם מוגבלות צריכות להיות זכויות שוות, וכי הם יכולים לתרום לחברה בתחומים שונים (85%-ו-78%, בהתאמה), ומנגד הסכמה מועטה כי אנשים עם מוגבלות נוטים לאלימות יותר מאנשים ללא מוגבלות וכי הם צריכים להיות תחת השגחה מתמדת (83%-ו-74%, בהתאמה). בחלק מהעמדות כלפי אנשים עם מוגבלות, נמצאו הבדלים מובהקים בין משתתפים ממחוזות מרכז ותל-אביב/ירושלים למשתתפים ממחוזות חיפה והצפון, כשהראשונים הציגו עמדות חיוביות יותר כלפי אנשים עם מוגבלות, בהשוואה לאחרונים. עוד עלה מן הממצאים, כי רוב המשתתפים מדווחים על תחושת אמפתיה כלפי אנשים עם מוגבלות.

עבודה עם אנשים עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית

זיהוי אדם עם מוגבלות

במסגרת השאלון, נשאלו המשתתפים האם לרוב הם מצליחים לזהות אדם עם מוגבלות כשהם נתקלים בו לראשונה בעבודתם. בקרב 165 משיבים, 70% ענו בחיוב, 2% ענו בשלילה והיתר ענו כי הם אינם בטוחים. המשיבים שענו בחיוב התבקשו לפרט את הפרמטרים לפיהם איתור זה נעשה. התפלגות תשובות המשיבים מוצגת בתרשים 5.

תרשים 5: הפרמטרים לזיהוי אדם עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית (N= 105)

*אחוז המשיבים עולה על 100% כיוון שהמשתתפים יכלו לציין יותר מתשובה אחת.

מתרשים 5 ניכר, כי רוב המשיבים מצליחים לזהות אדם עם מוגבלות לפי התקשורת המילולית והלא מילולית עם אותו אדם (91%). כרבע מהמשיבים ציינו היעזרות בפרמטרים נוספים – מאפיינים רגשיים-התנהגותיים ומאפיינים פיזיים/מוטוריים.

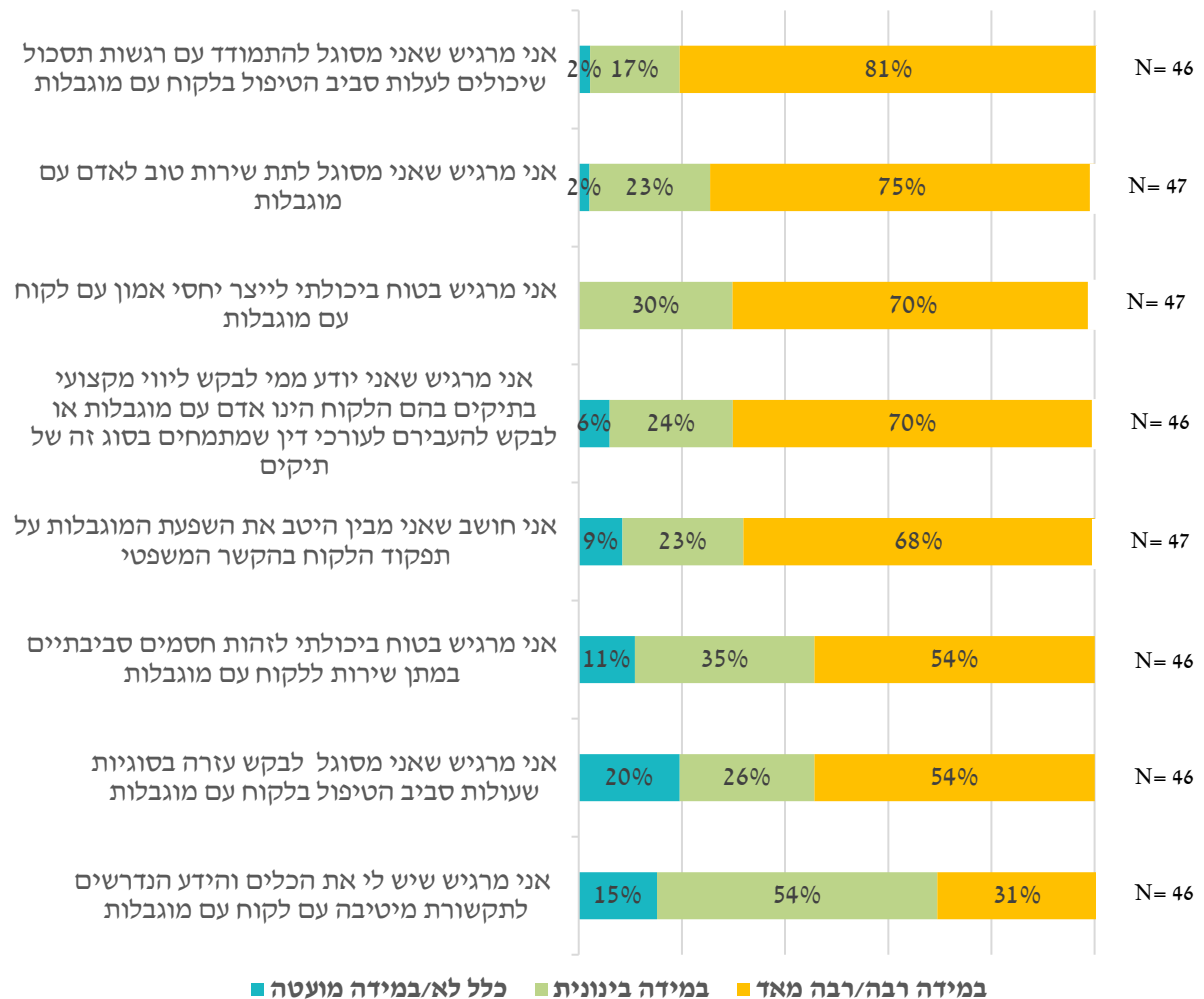
תחושת מסוגלות עצמית

כדי ללמוד כיצד תופסים המשתתפים את המסוגלות העצמית שלהם בעבודה עם אנשים עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית⁹, הוצגה בפניהם רשימת היגדים והם התבקשו לחוות את דעתם על כל אחד

⁹ נציין כי ההיגדים העוסקים בתחושת מסוגלות עצמית נוספו רק לשאלון שהועבר בהכשרה האחרונה בסבב ההכשרות הראשון, ועל כן השיבו עליהם אך ורק עורכי הדין ממחוז צפון.

מההיגדים הללו בסולם בן חמש דרגות¹⁰. התפלגות תשובות המשיבים מוצגת בתרשים 6. המידע המלא מוצג בנספח 1, לוח 5.

תרשים 6: תחושת מסוגלות עצמית של המשתתפים בעבודה עם אנשים עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית

¹⁰ 1=כלל לא, 2= במידה מועטה, 3= במידה בינונית, 4= במידה רבה, 5= במידה רבה מאד. דרגות אלו קובצו לשלוש קטגוריות והן מוצגות בתרשים: כלל לא / במידה מועטה, בינונית, במידה רבה / במידה רבה מאד.

מתרשים 6 עולה, כי רוב המשיבים מדווחים על תחושת מסוגלות עצמית גבוהה ביחס למתן שירות לאדם עם מוגבלות, יכולת התמודדות עם רגשות תסכול, יצירת יחסי אמון עם הלקוח, ובקשת ליווי מקצועי או הפניית תיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות (75%, 80%, 70%, 70% בהתאמה). לצד זאת, רק 30% מהמשיבים מדווחים על מידה רבה, או רבה מאוד של תחושת ידע וכלים לתקשורת מיטיבה עם אוכלוסייה זו.

תחושת מסוגלות עצמית- השוואה בין משתתפים לפי הכשרות בתחום של אנשים עם מוגבלות

בבדיקת הבדלים בתחושת המסוגלות העצמית בין משתתפים שזהו הקורס הראשון שלהם בתחום לבין משתתפים שזה אינו הקורס הראשון שלהם נמצאו הבדלים מובהקים ביניהם ביחס להיגדים: "אני מרגיש שאני מסוגל להתמודד עם רגשות תסכול שיכולים לעלות סביב הטיפול בלקוח עם מוגבלות" ו"אני מרגיש שאני יודע ממי לבקש ליווי מקצועי בתיקים בהם הלקוח הוא אדם עם מוגבלות, או לבקש להעבירם לעורכי דין שמתמחים בסוג זה של תיקים", כשהאחרונים דיווחו על תחושת מסוגלות גבוהה יותר בהיבטים אלו, בהשוואה לראשונים. המידע המלא מוצג בנספח 1, לוח 5.1.

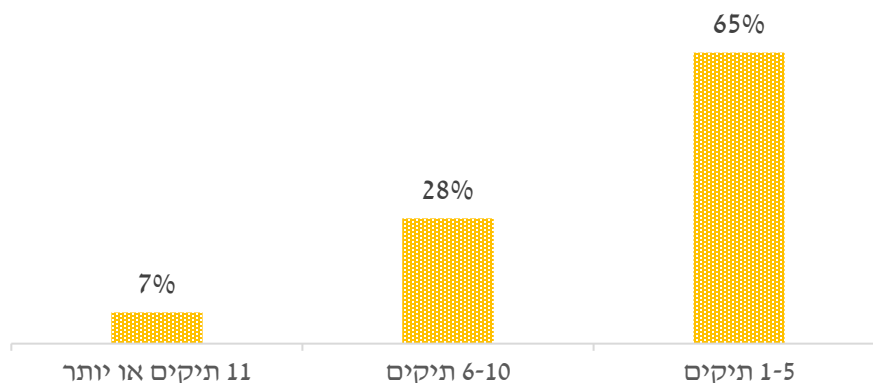
הפניית תיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות

במסגרת השאלון, נשאלו המשתתפים האם הגיעו לידיהם בשנה האחרונה תיקים בהם היו מעורבים אנשים עם מוגבלות.

בקרוב 135 משיבים, 76% ענו בחיוב, היינו כי קיבלו לידיהם תיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות לעומת 24% שענו בשלילה.

המשתתפים שענו בחיוב התבקשו לציין את מספר התיקים שהועברו אליהם. בתרשים 7 מוצגת התפלגות תשובותיהם של המשיבים.

תרשים 7: מספר התיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות אשר הגיעו לידי עורך הדין בשנה האחרונה (N= 91)

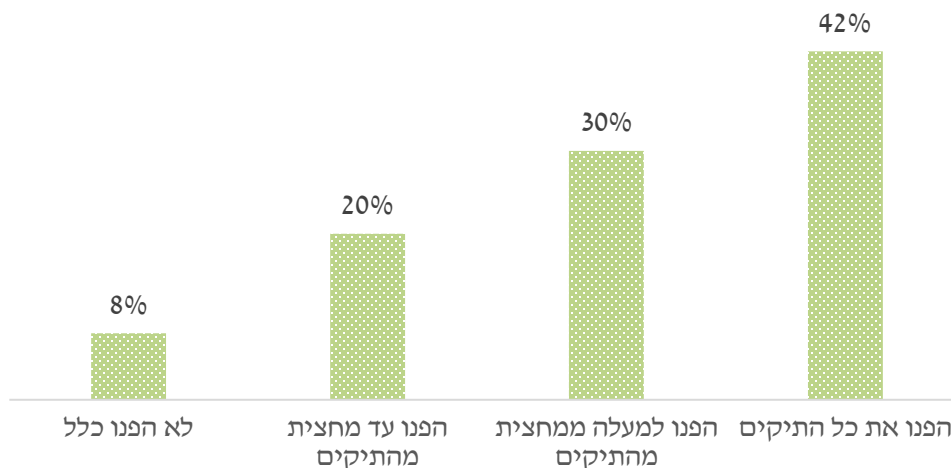

מתרשים 7 עולה כי רוב המשיבים קיבלו לידיהם 1-5 תיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות (65%).

בהמשך, התבקשו המשתתפים לציין בכמה מתוך אותם תיקים שקיבלו הם התייעצו עם רפרנט או הפנו להמשך טיפול של צוות הסנגוריה הפנימי. נמצא, כי בממוצע, שיעורי ההפניה גבוהים ועומדים על 67.8% (ס"ת: 35).

בתרשים 8 מוצגים שיעורי הפניה של תיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות, לפי כמות תיקים שהופנו.

תרשים 8: שיעורי הפניית תיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות (N=86)

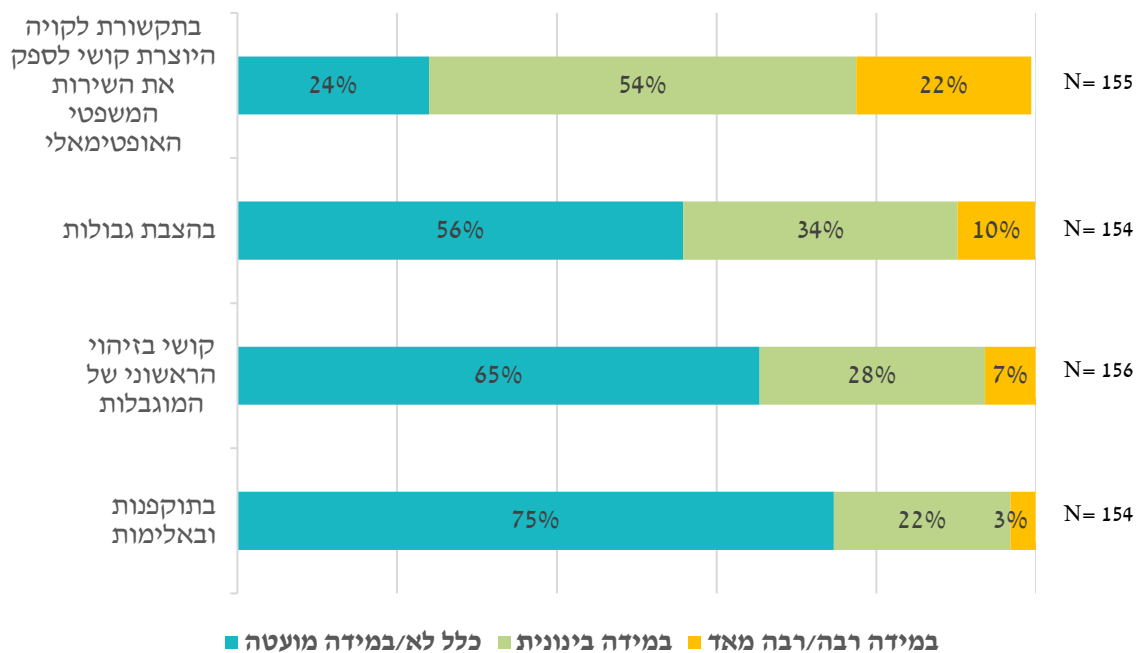

מתרשים 8 עולה, כי רוב המשיבים הפנו לפחות חלק מהתיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות, כאשר 20% הפנו עד מחצית מהתיקים, 30% הפנו למעלה ממחצית מהתיקים ו-42% הפנו את כל התיקים.

קשיים בעבודה עם אנשים עם מוגבלות

בפני המשתתפים הוצגו מספר קשיים בעבודה עם אנשים עם מוגבלות שכלית, תקשורתית ונפשית, ואלו נתבקשו לדרג את המידה בה הם נתקלים באותם קשיים, בכל אחת מהאוכלוסיות, בסולם בן חמש דרגות¹¹. תשובות המשיבים קובצו כך, שעבור כל קושי חושב ציון ממוצע של שלושת סוגי המוגבלויות יחד. התפלגות תשובותיהם המקובצות של המשיבים מוצגות בתרשים 9. המידע המלא מוצג בנספח 1, בלוחות 6-9.

תרשים 9: קשיים בעבודה עם אנשים עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית

¹¹ 1=כלל לא, 2= במידה מועטה, 3= במידה בינונית, 4= במידה רבה =5 במידה רבה מאד. דרגות אלו קובצו לשלוש קטגוריות והן מוצגות בתרשים: כלל לא / במידה מועטה, במידה בינונית, במידה רבה / במידה רבה מאד.

מתרשים 9 עולה כי שיעור גבוה מן המשיבים מדווחים במידה בינונית עד רבה מאד על תקשורת לקויה בעבודה עם אנשים עם מוגבלות, היוצרת קושי לספק את השירות המשפטי האופטימאלי. ביחס לשאר הקשיים: הצבת גבולות, זיהוי ראשוני ותוקפנות ואלימות, נראה כי מדובר בקשיים פחות משמעותיים.

קשיים בעבודה עם אנשים עם מוגבלות- השוואה לפי מגדר

בבדיקת ההבדלים בקשיים בעבודה עם אנשים עם מוגבלות בין גברים לנשים נמצאו הבדלים מובהקים ביחס לקשיים הנובעים מתקשורת לקויה והתמודדות עם תוקפנות ואלימות, כשגברים ציינו קשיים אלו במידה רבה יותר, בהשוואה לנשים. המידע המלא מוצג בנספח 1, בלוח 9.1.

קשיים בעבודה עם אנשים עם מוגבלות- השוואה בין מחוזות

בניתוח שונות חד כיווני לבדיקת הבדלים בקשיים בעבודה עם אנשים עם מוגבלות בין משתתפים מארבעת המחוזות (צפון, חיפה, מרכז ותל-אביב/ירושלים), נתקבלו הבדלים ביחס לקשיים בזיהוי ראשוני של המוגבלות ולהתמודדות עם תוקפנות ואלימות. לבדיקת מקור ההבדלים נערך ניתוח המשך Post Hoc מסוג Scheffe שהראה, כי משתתפים ממחוז צפון מדווחים על התמודדות עם קשיים אלה יותר מאשר משתתפים ממחוזות מרכז ותל אביב/ירושלים. המידע המלא מוצג בנספח 1, בלוח 9.2.

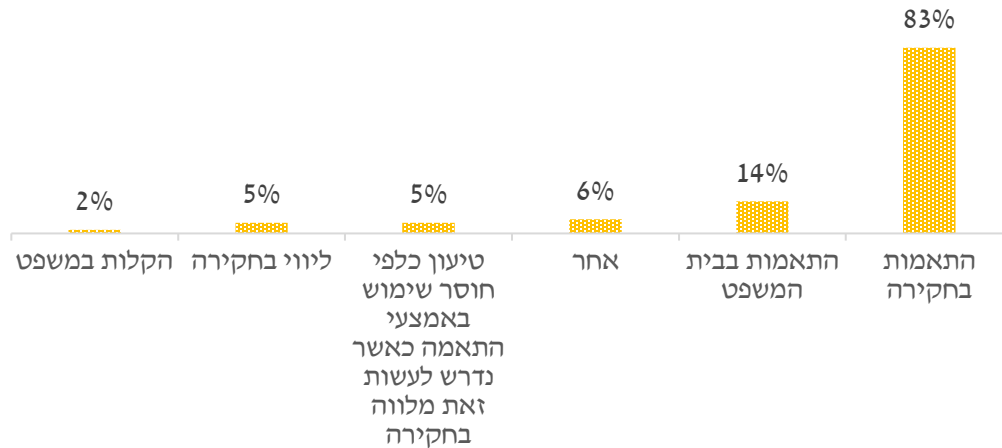
היכרות ושימוש באמצעי התאמה

במסגרת השאלון נשאלו המשתתפים על מידת היכרותם עם אמצעי ההתאמה (מכוח חוק הליכי חקירה והעדה, תשס"ו-2005), המיועדים עבור אנשים עם מוגבלות שכלית/ תקשורתית/ נפשית. בקרב 163 משיבים, 63% דיווחו על היכרות במידה רבה, או רבה מאד, 26% על היכרות במידה בינונית ו-11% על היכרות במידה מועטה, או כלל לא.

בהמשך לכך, נשאלו המשתתפים האם במהלך עבודתם עם אוכלוסייה זו, ביקשו לעשות שימוש באחד או יותר מאמצעי ההתאמה, ואם כן, באילו אמצעים. בקרב 153 משיבים, 47% ענו בחיוב ו-53% ענו בשלילה.

בתרשים 10 מוצגת התפלגות תשובות המשיבים ביחס לאמצעי ההתאמה בהם נעשה שימוש.

תרשים 10: אמצעי ההתאמה בהם נעשה שימוש (N=63)

*אחוז המשיבים עולה על 100% כיוון שהמשתתפים יכלו לציין יותר מתשובה אחת.

מתרשים 10 עולה, כי אמצעי ההתאמה הנפוץ ביותר, בו עשו שימוש 83% מהמשיבים הוא התאמות בחקירה, אשר כוללות דרישה לביצוע חקירה משטרתית על ידי חוקר מיוחד, תיעוד החקירה באמצעים שונים וכיוצא באלה.

לסיכום, נראה, כי שיעור גבוה מהמשתתפים מצליחים לזהות אדם עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית כבר בפגישתם הראשונה. בעבודתם עם אוכלוסייה זו, רוב המשתתפים מדווחים על תחושת מסוגלות עצמית גבוהה ביחס למתן שירות לאדם עם מוגבלות, בהתמודדות עם רגשות תסכול, ביצירת יחסי אמון, ובהפניית תיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות. עוד, עלה מן הממצאים, כי שיעור ההפניות עליו מדווחים המשתתפים הוא גבוה. כמו כן, שיעור גבוה מהמשתתפים מדווחים (במידה בינונית עד רבה מאד) על תקשורת לקויה, הגורמת לקושי במתן הייצוג המשפטי.

לצד זאת, נראה, כי שיעור נמוך יחסית מהמשתתפים מדווחים על תחושת ידע וכלים לתקשורת מיטיבה עם אוכלוסייה זו, ורק כמחציתם משתמשים באמצעי התאמה מכוח חוק הליכי חקירה והעדה.

דיון והמלצות

מטרתו של המחקר המתואר בדוח זה, המלווה את התוכנית להנגשת שירותים משפטיים לאנשים עם מוגבלות שכלית, תקשורתית, או נפשית מחודש אפריל 2019, הינה לשמש כמחקר מעצב ומעריך. בתוך כך, המחקר מיועד לבחון את מידת ההשפעה של ההכשרות המתקיימות במסגרת התוכנית על עורכי הדין, הפועלים בשלוש היחידות השונות של משרד המשפטים (סנגוריה ציבורית, פרקליטות המדינה והאגף לסיוע משפטי), ואת מידת השיפור שהן מביאות בהנגשת השירותים המשפטיים הניתנים לאנשים עם מוגבלויות.

התוכנית הינה רחבה וכוללת שלושה ימי הכשרות לסניגורים הציבוריים, שני ימי הכשרות לפרקליטים המועסקים במחוזות השונים של הפרקליטות הפלילית ברחבי הארץ, ושלושה ימי הכשרות לעורכי הדין הפועלים מטעם הסיוע המשפטי. בנוסף לכך, כוללת התוכנית גם כשבעה ימי הכשרות עומק משותפים לרפרנטים מטעם שלושת היחידות, וכן פיתוח כלי הנגשה של השירות המשפטי ומאגר מומחים.

הדוח הנוכחי הינו דוח ביניים ראשון המציג את הממצאים מתוך הראיונות שנערכו עם בעלי תפקידים בתוכנית בתחילת המחקר, וכן מהשאלון שהועבר לעורכי הדין מטעם הסנגוריה הציבורית בתחילת ההכשרה. הדוח מתאר את הליך ההערכה והממצאים של חלק מצומצם יחסית מפעילות התוכנית, שכן עד למועד זה, התקיים מפגש הכשרה אחד מתוך שלושה מפגשים המיועדים לקהל עורכי הדין, הפועלים במסגרת הסניגוריה הציבורית.

השירות המשפטי הניתן לאנשים עם מוגבלות כיום

מתוך הראיונות שנערכו עם בעלות תפקידים שונים המובילות את התוכנית עלה, כי השירות המשפטי, אשר ניתן כיום במסגרת שלוש היחידות לאנשים עם מוגבלות אינו מונגש דיו. לנוכח היעדר ידע מספק, ניסיון והכרות עם אוכלוסיית האנשים עם מוגבלות, עורכי הדין הפועלים מטעם היחידות מתקשים לזהות ולעבוד בצורה מיטבית עם אוכלוסייה זו. היעדר הידע בתחום והמחסור במומחים, עלול לגרום לייצוג משפטי לקוי במסגרת הסניגוריה הציבורית והסיוע המשפטי. ביחס לפרקליטות, היעדר הידע מוביל לעיתים לסגירת תיקים על ידי הפרקליטות רק מן הטעם שעד, או נפגע עבירה בתיק הינו אדם עם מוגבלות. סגירת התיק נובעת מן החשש של עורך הדין המטפל בתיק, כי העדויות אינן מהימנות מספיק ולא ניתן יהיה לבסס עליהן הרשעה בבית המשפט. התוכנית עתידה לתת מענים לסוגיות אלה.

רציונל התוכנית

לפי דבריי בעלות התפקידים במסגרת התוכנית, מטרתה המרכזית היא להקנות לעורכי הדין מטעם שלוש היחידות במשרד המשפטים כלים, שיאפשרו להם לספק שירות מונגש ומותאם לאנשים עם מוגבלות. בנוסף, צוינו מספר מטרות המתמקדות בשיפור יכולתם של עורכי הדין לזהות לקוחות עם

מוגבלות, שינוי עמדות, הקניית ידע, העלאת המודעות ומתן כלים בסיסיים וייעוציים בתחום המוגבלויות לעורכי הדין. ניכר, כי מטרות אלה עומדות בהלימה ועשויות לתת מענה לקשיים שזוהו בנוגע למתן מענים ושירות מותאם לאנשים עם מוגבלות ביחידות הסניגוריה הציבורית, בפרקליטות ובסיוע המשפטי.

שירות מוגש

מבחינת מהותו של שירות מוגש, שוררת תמימות דעים בין נציגות היחידות השונות, אשר תואמת גם ממצאי מחקרים ממדינות אחרות, כי שירות מוגש הוא שירות, היודע להתאים את עצמו ללקוח ולצרכיו, ומאפשר ללקוח שהוא אדם עם מוגבלות לקחת חלק פעיל בהליך המשפטי. שירות כזה יכול להתקיים כאשר עורך הדין יוצר "התבוננות משותפת" עם הלקוח ביחס לצרכים ולרצונות שלו, ללא שיפוטיות ותוך ייצוג עמדתו של הלקוח באופן שמנוטרל מדעות קדומות והקשרים של המוגבלות שלו. עורך הדין צריך להיות מסוגל לנהל תקשורת יעילה עם הלקוח שלו, המחייבת העברת המידע המשפטי ללקוח בשפה פשוטה, תוך התמקדות בנקודות המרכזיות, וללא שימוש בביטויים משפטיים שאינם נחוצים. נדרשת חזרה של עורך הדין על מסרים מרכזיים מספר פעמים, שימוש בשרטוטים וצירי זמן מסודרים ובדיקה, כי הדברים אכן הובנו על ידי הלקוח. שירות מוגש כולל גם הקשבה פעילה לדבריו של הלקוח, לסיפור חייו ולצרכיו תוך התייחסות סבלנית ומכבדת, והימנעות מהתייחסות פטרונית, או מתנשאת.

פערים בין הציפיות מן ההכשרה למטרותיה

מן הממצאים עלה, כי למחצית מן המשתתפים יש הכרות אישית עם אדם עם מוגבלות, ולא מן הנמנע כי הכרות אישית זו יוצרת הניעה אצל אותם עורכי דין לטפל בתיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות, ולצד זאת גם ללמוד ולהעמיק יותר את הידע שלהם בנושא. כ- 90% מן המשתתפים השיבו שהם מעוניינים ללמוד יותר על אנשים עם מוגבלות, כאשר רובם המכריע (88%) מצפים לרכוש באמצעות ההכשרות כלים ואסטרטגיות עבודה עם לקוחות שיש להם מוגבלות. בנקודה זו אנו מזהים סוגייה בעייתית שעלתה מן הממצאים, ואשר ראוי לתת לה את הדעת. כאמור, הציפיות של רוב הסניגורים שהשתתפו בהכשרות הן לרכוש כלים ואסטרטגיות עבודה עם לקוחות שיש להם מוגבלות. מנגד, הכשרות אלה הוגדרו על ידי צוות התוכנית כהכשרות בסיסיות, שמטרתיהן המרכזיות הינן להעמיק את הידע של הסניגורים, אשר פוגשים את הלקוחות "בשטח", וליצור אינטראציה בינם לבין אנשים עם מוגבלות המשתתפים בהכשרות. זאת במטרה לשפר את יכולת הזיהוי שלהם של לקוחות עם מוגבלות שלעיתים המפגש הראשוני עימם נעשה לפרק זמן קצר מאוד. כמובן שיש להכשרה הבסיסית מטרות נוספות, כגון: שינוי עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות, ואף מתן כלי הנגשה שישפרו את התקשורת בין עורך הדין ללקוח עם מוגבלות ואת השירות המשפטי. עם זאת, נראה שאופי ומבנה ההכשרות הבסיסיות נועדו בעיקר לשפר את יכולת הזיהוי של לקוחות עם מוגבלות ולסייע להם להבין

מתי עליהם להתייעץ בקשר לתיק כזה, או אחר ומתי עדיף להפנותו לעורכי דין שמתמחים בתיקים אלה. כמו כן, רק 38% מהסניגורים ציינו, כי ציפיתם מן ההכשרות היא, כי הן תסייענה להם לזהות בצורה ברורה ומדוייקת יותר לקוחות עם מוגבלות, ממצא המתיישב עם דיווחיהם של מרבית הסניגורים (70%) כי הם מסוגלים לזהות אדם עם מוגבלות כבר במפגש הראשון עימו. הפער שתואר לעיל, בין מטרות ההכשרה הבסיסית לבין ציפיות הסניגורים המשתתפים בהן, עלול להוביל לחוסר עניין של הסניגורים בתכני ההכשרות, ואף לאי השתתפות של חלקם בשני המפגשים הנוספים המתוכננים במסגרת ההכשרה. **לפיכך, אנו סבורים, כי ראוי להקדיש מחשבה לנקודה זו ולמצוא דרך לקרב בין תכני ההכשרות הבסיסיות, לציפיות הסניגורים מן ההכשרות.**

עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות

בנוגע לעמדות הסניגורים כלפי אנשים עם מוגבלות בסוגיות כלליות, הרי שככלל לא ניתן להצביע על מגמה ברורה ביחס אליהן, אולם ניתן לציין, כי הן חיוביות בחלקן. בבחינת עמדות הסניגורים לפי מחוזות נמצאו הבדלים מובהקים בין משתתפים ממחוזות חיפה והצפון למשתתפים ממחוזות תל-אביב, מרכז וירושלים, כשהאחרונים, כשהאחרונים הציגו עמדות חיוביות יותר כלפי אוכלוסייה זו, בהשוואה לראשונים.

באשר להגדים הנוגעים להקשר המשפטי של המוגבלות ראוי לציין, כי כלפי האמירה שלאנשים עם מוגבלות יש יכולת להבין את ההליך המשפטי בו הם מעורבים - 28% מן המשיבים לא הסכימו כלל, או הסכימו במידה מועטה עם אמירה זו, רובם (56%) הסכימו במידה בינונית, ו-16% הסכימו עימה במידה רבה או רבה מאוד.

מאידך, ביחס להיגד, כי לאנשים עם מוגבלות אין יכולת לקבל החלטות בהליך שבו הם מעורבים – רובם (54%) לא הסכימו כלל או הסכימו במידה מועטה עם האמירה, ו-11% בלבד הסכימו במידה רבה או רבה מאוד, כלומר רובם סברו, כי לאנשים עם מוגבלות יש יכולת לקבל החלטות בהליך בו הם מעורבים.

לכאורה, העמדות ביחס לשני ההיגדים הנ"ל, אינן בהלימה אחת עם השנייה, שכן שיעור דומה של עורכי דין הסבור, כי לאנשים עם מוגבלות יש יכולת לקבל החלטות בהליך בו הם מעורבים אמור לסבור, כי לאנשים עם מוגבלות יש יכולת להבין את ההליך המשפטי בו הם מעורבים. ייתכן שחוסר ההלימה המתואר לעיל, נובע מכך שהסניגורים ערכו הבחנה בין הבנת ההליך משפטי, שעשויה להיות מורכבת גם עבור אדם ללא מוגבלות, לבין יכולת קבלת ההחלטות של אדם במסגרת ההליך בו הוא משתתף המהווה זכות בסיסית שלו.

על כל פנים, נדמה שלתשובות לשאלות אלה חשיבות מיוחדת, הואיל ואם מרבית הסניגורים, או אפילו חלק ניכר מהם סבורים במידה רבה, או בינונית שלאנשים עם מוגבלות אין יכולת להבין את ההליך המשפטי בו הם מעורבים, הרי שמידת הנכונות שלהם לספק שרות משפטי מותאם (להשקיע זמן ומאמץ

בלהסביר ללקוח את מצבו המשפטי המדויק, לוודא את הבנתו, לשמוע את דעתו, להתיעץ עמו בסוגיות מרכזיות וכיוצא באלה), עשויה להיתפס בעיניהם כמיותרת. **מכאן שכשלב מקדים לשיפור יכולותיהם של עורכי הדין לספק שירות מונגש לאנשים עם מוגבלות נדמה, כי ראוי להקדיש תשומת לב מיוחדת לשינוי עמדותיהם של הסניגורים סביב ההבנה של לקוחות עם מוגבלות את ההליך המשפטי בו הם מעורבים.**

בנוסף, נמצא כי 62% מן המשיבים לא מסכימים כלל, או מסכימים במידה מועטה עם האמירה, כי קיים ספק לגבי אמינות הדיווח של אנשים עם מוגבלות על פגיעה בהם, ורק 10% מסכימים עם אמירה זו במידה רבה, או רבה מאוד. המשמעות של ממצא זה הינה שלפחות עבור רובם המכריע של הסניגורים, עדות הניתנת על ידי אדם עם מוגבלות ביחס לפגיעה בו הינה מהימנה לא פחות מעדות דומה הניתנת על ידי אנשים ללא מוגבלות ואין שום סיבה לפקפק בהן. **ממצא זה עשוי להיות בר משמעות עבור הפרקליטות, שכן חוסר מיומנות של פרקליטים בזיהוי צורכיהם של אנשים עם מוגבלות גורמת למגמה של הערכת חסר של עדויותיהם, כעדויות שאינן עוברות את המשוכה הראייתית הנדרשת מבחינת רשויות התביעה להגשת כתב אישום, ולסגירת חלק מן התיקים שלא בצדק (לייבה וזיו, 2016¹²).**

לבסוף, נמצא כי 83% מן המשיבים לא מסכימים כלל, או מסכימים במידה מועטה עם האמירה, כי אנשים עם מוגבלות נוטים לאלימות יותר מאנשים ללא מוגבלות. עמדה זו אף שהיא חיובית אינה עולה בקנה אחד עם מחקרים אמפירים שנערכו לגבי פשיעה בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית, והגיעו לממצאים הפוכים. במחקר משנת 2016 לדוגמא, שנערך באוסטרליה (Fogden et al, 2016¹³), נמצא שאנשים עם מוגבלות שכלית מעורבים יותר בעבירות אלימות ובעבירות מין ביחס לשיעורם באוכלוסייה, וקבוצת המחקר היתה מעורבת בעבירות אלימות בשיעור הגבוה פי 3 מזה שבקבוצת הביקורת. ממצאי מחקר זה תואמים לממצאים של מחקרים נוספים שנערכו בנושא (Simpson MK, 2001, McCleary R, Wiebe DJ, 1999). לא ברור בשלב זה, האם יש לחוסר ההתאמה המתואר משמעויות כלשהן ביחס לתוכנית, אולם מצאנו לנכון להצביע על קיומו.

¹² לייבה, י. זיו, נ. (2016) חוק הליכי חקירה והעדה (התאמה לאנשים עם מוגבלות שכלית ונפשית), התשס"ו-2005 בראי לימודי ביקורת מוגבלות- נגישות למערכת הצדק לאנשים עם מוגבלות שכלית או נפשית. חוקים ח 2016, 85-117.

¹³Fogden et al. BMC Psychiatry (2016) 16: 170 DOI 10.1186/s12888-016-0869-7

תחושת מסוגלות עצמית

מן הממצאים עלה כי רוב המשתתפים¹⁴ מדווחים על תחושת מסוגלות עצמית גבוהה ביחס למתן שירות לאדם עם מוגבלות, בהתמודדות עם רגשות תסכול, ביצירת יחסי אמון, ובהפניית תיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות. לצד זאת, רק 30% מהמשיבים מדווחים על מידה רבה, או רבה מאוד של תחושת ידע וכלים לתקשורת מיטיבה עם אוכלוסייה זו.

בנוסף, שיעור גבוה יחסית מהמשתתפים (76%) דיווחו על קשיים סביב תקשורת לקויה עם הלקוח, הגורמת לקושי במתן הייצוג המשפטי. **ביחס לממצאים אלו, נראה, כי מטרות ההכשרה הבסיסית הולמות היטב את צרכי הסניגורים, הזקוקים לכלים שיסייעו להם ליצור תקשורת טובה ויעילה עם לקוחותיהם.**

שיעורי הפניות

במסגרת השאלון, נבדקו שיעורי ההפניה/התייעצות בתיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות שקיבלו הסניגורים לידיהם בשנה האחרונה. מן הממצאים עלה כי בממוצע, שיעורי ההפניה/התייעצות הינם גבוהים ועומדים על 68%. לנוכח שיעורי ההפניה הגבוהים באופן יחסי, ייתכן ויהיה קושי להגדילם במסגרת התוכנית. ראוי גם לציין את האפשרות, כי שיפור בתחושת המסוגלות של עורכי הדין (בעקבות הידע והכלים שיוקנו להם באמצעות התוכנית) עשוי להוביל להפחתת מספר התיקים שעורכי הדין יפנו או יתייעצו לגביהם מתוך תחושה שהם מסוגלים להתמודד עם תיקים אלו בכוחות עצמם.

לסיכום, התוכנית וכמוה גם המחקר נמצאים בראשית דרכם מבחינת הפעלת מרכיבי התוכנית במסגרת היחידות השונות והערכתם. נראה, כי מטרות התוכנית עומדות בהלימה, ועשויות לתת מענה לקשיים שזוהו בנוגע למתן מענים ושירות מותאם לאנשים עם מוגבלות בסניגוריה הציבורית, בפרקליטות ובסיוע המשפטי. יחד עם זאת, כפי שעלה מהממצאים בשלב זה, ישנן מספר סוגיות שראוי לתת עליהן את הדעת לצורך התאמה מיטבית של התוכנית לקהלי היעד שלה.

¹⁴ כאמור, על שאלות בנושא מסוגלות השיבו רק עורכי הדין שהשתתפו בהכשרה במחוז צפון, 46 במספר.

נספח 1: לוחות ממצאים סטטיסטיים

לוח 1. עמדות עורכי הדין כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית

ההיגדים	כלל לא מסכים/ במידה מועטה	מסכים במידה בינונית	מסכים במידה רבה/רבה מאוד	מספר משיבים N	ממוצע M	ס"ת SD
אנשים עם מוגבלות שכלית מסוגלים לנהל חיים חברתיים כמו אנשים ללא מוגבלות	21.8%	38.2%	40.2%	170	3.23	1.00
לאנשים עם מוגבלות שכלית יהיה טוב יותר אם יהיו במסגרות (למשל חינוך, תעסוקה, דיור)	44.5%	26.3%	29.3%	171	2.76	1.30
רוב האנשים מרגישים שלא בנוח (למשל נבוכים, לחוצים) כאשר הם פוגשים אדם עם מוגבלות שכלית	21.7%	37.1%	41.2%	170	3.17	1.04
אנשים עם מוגבלות שכלית נוטים לאלימות יותר מאנשים ללא מוגבלות שכלית	84.9%	10.5%	4.7%	172	1.58	0.88
אנשים עם מוגבלות שכלית יכולים לתרום לחברה בתחומים שונים	7.0%	14.5%	78.5%	172	4.17	0.96
אנשים עם מוגבלות שכלית צריכים להיות תחת השגחה מתמדת	75.3%	18.2%	6.5%	170	1.88	1.00
לאנשים עם מוגבלות שכלית צריכות להיות זכויות שוות	5.9%	8.8%	85.3%	170	4.43	0.96
לאנשים עם מוגבלות שכלית יכולת נמוכה מהרגיל לזהות ולדווח על אלימות כלפיהם	22.4%	38.2%	39.4%	170	3.14	1.05
קיים ספק לגבי אמינות הדיווח של אנשים עם מוגבלות שכלית על פגיעה בהם	62.0%	26.9%	11.1%	171	2.22	1.06
לאנשים עם מוגבלות שכלית יש יכולת להבין את ההליך המשפטי בו הם מעורבים	34.4%	50.3%	15.4%	169	2.78	0.77

1.08	2.43	167	14.4%	34.7%	50.9%	לאנשים עם מוגבלות שכלית אין יכולת לקבל החלטות בהליך המשפטי בו הם מעורבים
1.10	3.4	141	45.4%	37.6%	17.0%	בכל מה שקשור לקבלת החלטות הקשורות בחיי האדם עם מוגבלות שכלית יש להביא בחשבון את דעתו יותר מדעתם של הוריו, קרוביו וכו'

לוח 2. עמדות עורכי הדין כלפי אנשים עם מוגבלות תקשורתית

ס"ת SD	ממוצע M	מספר משיבים N	מסכים במידה רבה/ רבה מאוד	מסכים במידה בינונית	כלל לא מסכים/ במידה מועטה	ההיגדים
0.93	3.24	170	40.0%	37.1%	23.0%	אנשים עם מוגבלות תקשורתית מסוגלים לנהל חיים חברתיים כמו אנשים ללא מוגבלות
1.26	2.56	170	21.8%	27.1%	51.2%	לאנשים עם מוגבלות תקשורתית יהיה טוב יותר אם יהיו במסגרות (למשל חינוך, תעסוקה, דיור)
1.04	3.13	170	38.9%	38.8%	22.3%	רוב האנשים מרגישים שלא בנוח (למשל נבוכים, לחוצים) כאשר הם פוגשים אדם עם מוגבלות תקשורתית
0.91	1.70	172	3.5%	18.0%	78.5%	אנשים עם מוגבלות תקשורתית נוטים לאלימות יותר מאנשים ללא מוגבלות תקשורתית
0.87	4.24	172	80.3%	16.3%	3.5%	אנשים עם מוגבלות תקשורתית יכולים לתרום לחברה בתחומים שונים
0.87	1.76	170	3.0%	18.2%	78.8%	אנשים עם מוגבלות צריכים להיות תחת השגחה מתמדת

0.91	4.50	170	87.6%	5.9%	6.5%	לאנשים עם מוגבלות תקשורתית צריכות להיות זכויות שוות
1.19	3.11	170	35.3%	38.2%	25.9%	לאנשים עם מוגבלות תקשורתית יכולת נמוכה מהרגיל לזהות ולדווח על אלימות כלפיהם
1.06	2.17	170	10.0%	28.8%	61.2%	קיים ספק לגבי אמינות הדיווח של אנשים עם מוגבלות תקשורתית על פגיעה בהם
0.87	2.99	169	24.2%	49.7%	26.1%	לאנשים עם מוגבלות תקשורתית יש יכולת להבין את ההליך המשפטי בו הם מעורבים
1.01	2.28	168	10.1%	35.7%	54.2%	לאנשים עם מוגבלות תקשורתית אין יכולת לקבל החלטות בהליך המשפטי בו הם מעורבים
1.13	3.48	141	50.4%	31.2%	18.5%	בכל מה שקשור לקבלת החלטות הקשורות בחיי האדם עם מוגבלות תקשורתית יש להביא בחשבון את דעתו יותר מדעתם של הוריו, קרוביו וכו'

לוח 3. עמדות עורכי הדין כלפי אנשים עם מוגבלות נפשית

ההיגדים	כלל לא מסכים / במידה מועטה	מסכים במידה בינונית	מסכים במידה רבה / רבה מאוד	מספר משיבים N	ממוצע M	ס"ת SD
אנשים עם מוגבלות נפשית מסוגלים לנהל חיים חברתיים כמו אנשים ללא מוגבלות	21.2%	35.3%	43.5%	170	3.33	1.09
לאנשים עם מוגבלות נפשית יהיה טוב יותר אם יהיו במסגרות (למשל חינוך, תעסוקה, דיור)	51.8%	20.8%	27.4%	168	2.61	1.35
רוב האנשים מרגישים שלא בנוח (למשל נבוכים, לחוצים)	22.9%	40.0%	37.0%	170	3.14	1.02

						כאשר הם פוגשים אדם עם מוגבלות נפשית
1.04	1.88	172	7.5%	18.6%	73.9%	אנשים עם מוגבלות נפשית נוטים לאלימות יותר מאנשים ללא מוגבלות נפשית
1.07	4.19	172	75.5%	15.7%	8.2%	אנשים עם מוגבלות נפשית יכולים לתרום לחברה בתחומים שונים
1.03	2.05	170	10.0%	20.0%	70.0%	אנשים עם מוגבלות נפשית צריכים להיות תחת השגחה מתמדת
0.95	4.44	167	86.3%	7.8%	6.0%	לאנשים עם מוגבלות נפשית צריכות להיות זכויות שוות
1.10	2.96	170	30.0%	42.4%	27.6%	לאנשים עם מוגבלות נפשית יכולת נמוכה מהרגיל לזהות ולדווח על אלימות כלפיהם
1.08	2.28	169	13.6%	28.4%	58.0%	קיים ספק לגבי אמינות הדיווח של אנשים עם מוגבלות נפשית על פגיעה בהם
0.88	2.80	169	18.4%	49.1%	32.6%	לאנשים עם מוגבלות נפשית יש יכולת להבין את ההליך המשפטי בו הם מעורבים
1.12	2.36	168	15.5%	32.7%	51.8%	לאנשים עם מוגבלות נפשית אין יכולת לקבל החלטות בהליך המשפטי בו הם מעורבים
1.17	3.37	141	47.5%	31.9%	20.6%	בכל מה שקשור לקבלת החלטות הקשורות בחיי האדם עם מוגבלות נפשית יש להביא בחשבון את דעתו יותר מדעתם של הוריו, קרוביו וכי

לוח 4. עמדות עורכי הדין כלפי אנשים עם מוגבלות (שכלית/תקשורתית/נפשית)

ס"ת SD	ממוצע M	מספר משיבים N	מסכים במידה רבה/רבה מאוד	מסכים במידה בינונית	כלל לא מסכים/ במידה מועטה	ההיגדים
0.90	3.27	171	37.4%	40.9%	21.6%	אנשים עם מוגבלות מסוגלים לנהל חיים חברתיים כמו אנשים ללא מוגבלות
1.22	2.65	171	22.8%	29.8%	47.4%	לאנשים עם מוגבלות יהיה טוב יותר אם יהיו במסגרות (למשל חינוך, תעסוקה, דיור)
0.95	3.15	170	35.3%	43.5%	21.2%	רוב האנשים מרגישים שלא בנוח (למשל נבוכים, לחוצים) כאשר הם פוגשים אדם עם מוגבלות
0.83	1.72	172	2.9%	14.0%	83.1%	אנשים עם מוגבלות נוטים לאלימות יותר מאנשים ללא מוגבלות
0.91	4.20	171	77.8%	17.5%	4.7%	אנשים עם מוגבלות יכולים לתרום לחברה בתחומים שונים
0.91	1.90	170	5.9%	20.6%	73.5%	אנשים עם מוגבלות צריכים להיות תחת השגחה מתמדת
0.91	4.45	171	84.8%	10.5%	4.7%	לאנשים עם מוגבלות צריכות להיות זכויות שוות
1.01	3.07	170	34.7%	41.2%	24.1%	לאנשים עם מוגבלות יכולת נמוכה מהרגיל לזהות ולדווח על אלימות כלפיהם
1.00	2.22	171	9.9%	28.1%	62.0%	קיים ספק לגבי אמינות הדיווח של אנשים עם מוגבלות על פגיעה בהם
0.70	2.86	169	16.0%	55.6%	28.4%	לאנשים עם מוגבלות יש יכולת להבין את ההליך המשפטי בו הם מעורבים
0.98	2.36	168	11.3%	35.1%	53.6%	לאנשים עם מוגבלות אין יכולת לקבל החלטות בהליך המשפטי בו הם מעורבים
1.07	3.41	141	47.5%	35.5%	17.0%	בכל מה שקשור לקבלת החלטות הקשורות בחיי

						האדם עם מוגבלות יש להביא בחשבון את דעתו יותר מדעתם של הוריו, קרוביו וכו'
--	--	--	--	--	--	--

לוח 4.1. עמדות עורכי הדין כלפי אנשים עם מוגבלות (שכלית/תקשורתית/נפשית), לפי מגדר

t	df	ס"ת SD	ממוצע M	מספר משיבים N	מגדר	ההיגדים
0.192	166	0.91	3.28	105	גברים	אנשים עם מוגבלות מסוגלים לנהל חיים חברתיים כמו אנשים ללא מוגבלות
		0.89	3.25	63	נשים	
3.344	166	1.25	2.90	105	גברים	לאנשים עם מוגבלות יהיה טוב יותר אם יהיו במסגרות (למשל חינוך, תעסוקה, דיור)
		1.08	2.27	63	נשים	
-1.175	165	0.94	3.07	104	גברים	רוב האנשים מרגישים שלא בנוח (למשל נבוכים, לחוצים) כאשר הם פוגשים אדם עם מוגבלות
		0.94	3.24	63	נשים	
-0.741	167	0.78	1.70	105	גברים	אנשים עם מוגבלות נוטים לאלימות יותר מאנשים ללא מוגבלות
		0.90	1.78	64	נשים	
-2.325*	167	0.96	4.06	105	גברים	אנשים עם מוגבלות יכולים לתרום לחברה בתחומים שונים
		0.77	4.39	64	נשים	
1.260	165	0.91	1.97	104	גברים	אנשים עם מוגבלות צריכים להיות תחת השגחה מתמדת
		0.91	1.79	63	נשים	
1.244	165	0.87	4.52	104	גברים	לאנשים עם מוגבלות צריכות להיות זכויות שוות
		0.97	4.34	63	נשים	
0.379	164	1.00	3.08	103	גברים	לאנשים עם מוגבלות יכולת נמוכה מהרגיל לזהות ולדווח על אלימות כלפיהם
		1.07	3.02	63	נשים	
0.649	165	1.02	2.24	103	גברים	קיים ספק לגבי אמינות הדיווח של אנשים עם מוגבלות על פגיעה בהם
		0.99	2.14	64	נשים	

-1.489	163	0.70	2.81	102	גברים	לאנשים עם מוגבלות יש יכולת להבין את ההליך המשפטי בו הם מעורבים
		0.70	2.97	63	נשים	
0.999	162	1.04	2.42	101	גברים	לאנשים עם מוגבלות אין יכולת לקבל החלטות בהליך המשפטי בו הם מעורבים
		0.89	2.27	63	נשים	
-1.835	135	1.04	3.29	84	גברים	בכל מה שקשור לקבלת החלטות הקשורות בחיי האדם עם מוגבלות יש להביא בחשבון את דעתו יותר מדעתם של הוריו, קרוביו וכו'
		1.03	3.63	53	נשים	

* רמת מובהקות $p < 0.05$ ** רמת מובהקות $p < 0.01$

לוח 4.2. עמדות עורכי הדין כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית, לפי מחוז

f	df	ס"ת SD	ממוצע M	מספר משיבים N	מחוז	ההיגדים
2.964*	3,167	0.81	3.02	47	צפון	אנשים עם מוגבלות מסוגלים לנהל חיים חברתיים כמו אנשים ללא מוגבלות
		0.94	3.17	29	חיפה	
		0.89	3.29	42	מרכז	
		0.90	3.53	53	תל אביב / ירושלים	
5.772**	3,167	1.16	2.94	47	צפון	לאנשים עם מוגבלות יהיה טוב יותר אם יהיו במסגרות (למשל חינוך, תעסוקה, דיור)
		1.13	3.23	29	חיפה	
		1.22	2.31	42	מרכז	
		1.17	2.33	53	תל אביב / ירושלים	
1.939	3,166	0.98	2.97	47	צפון	רוב האנשים מרגישים שלא בנוח (למשל נבוכים, לחוצים) כאשר הם פוגשים אדם עם מוגבלות
		0.74	2.94	28	חיפה	
		0.90	3.33	42	מרכז	
		1.01	3.28	53	תל אביב / ירושלים	
2.779	3,168	0.88	2.01	47	צפון	אנשים עם מוגבלות נוטים לאלימות יותר מאנשים ללא מוגבלות
		0.72	1.68	29	חיפה	
		0.94	1.56	42	מרכז	
		0.71	1.61	54	תל אביב / ירושלים	

4.089	3,168	0.93	3.99	47	צפון	אנשים עם מוגבלות יכולים לתרום לחברה בתחומים שונים
		1.08	3.86	29	חיפה	
		0.89	4.41	42	מרכז	
		0.70	4.41	54	תל אביב / ירושלים	
4.025**	3,166	0.96	2.19	47	צפון	אנשים עם מוגבלות צריכים להיות תחת השגחה מתמדת
		0.83	2.09	29	חיפה	
		1.00	1.76	42	מרכז	
		0.74	1.64	52	תל אביב / ירושלים	
2.518	3,167	1.02	4.32	48	צפון	לאנשים עם מוגבלות צריכות להיות זכויות שוות
		0.98	4.20	29	חיפה	
		0.71	4.73	42	מרכז	
		0.87	4.49	52	תל אביב / ירושלים	
2.503	3,166	0.86	3.32	48	צפון	לאנשים עם מוגבלות יכולת נמוכה מהרגיל לזהות ולדווח על אלימות כלפיהם
		1.03	2.92	28	חיפה	
		0.89	3.19	42	מרכז	
		1.17	2.82	52	תל אביב / ירושלים	
0.376	3,167	1.07	2.35	48	צפון	קיים ספק לגבי אמינות הדיווח של אנשים עם מוגבלות על פגיעה בהם
		0.76	2.21	28	חיפה	
		1.07	2.17	42	מרכז	
		1.02	2.15	53	תל אביב / ירושלים	
1.723	3,165	0.77	2.69	48	צפון	לאנשים עם מוגבלות יש יכולת להבין את ההליך המשפטי בו הם מעורבים
		0.55	2.99	27	חיפה	
		0.79	2.99	41	מרכז	
		0.61	2.85	53	תל אביב / ירושלים	
7.833**	3,164	0.99	2.87	48	צפון	לאנשים עם מוגבלות אין יכולת לקבל החלטות בהליך המשפטי בו הם מעורבים
		0.71	2.42	27	חיפה	
		0.94	2.05	41	מרכז	
		0.96	2.09	52	תל אביב / ירושלים	
0.088	3,138	1.09	3.36	48	צפון	

		--	--	0	חיפה	בכל מה שקשור לקבלת החלטות הקשורות בחיי האדם עם מוגבלות יש להביא בחשבון את דעתו יותר מדעתם של הוריו, קרוביו וכו'
		0.96	3.45	41	מרכז	
		1.16	3.44	52	תל אביב / ירושלים	

* רמת מובהקות $p < 0.05$ ** רמת מובהקות $p < 0.01$

לוח 5. תחושת מסוגלות של עורכי דין במתן שירות לאנשים עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית

ס"ת SD	ממוצע M	מספר משיבים N	במידה רבה/רבה מאוד	במידה בינונית	כלל לא במידה/ מועטה	
1.00	4.45	47	74.5%	23.4%	2.1%	אני מרגיש שאני מסוגל לתת שירות טוב לאדם עם מוגבלות
0.92	4.40	47	70.2%	29.8%	0.0%	אני מרגיש בטוח ביכולתי לייצר יחסי אמון עם לקוח עם מוגבלות
1.38	3.87	46	54.3%	34.8%	10.9%	אני מרגיש בטוח ביכולתי לזהות חסמים סביבתיים במתן שירות ללקוח עם מוגבלות (כגון: רעש, ריחות, תאורה, מיקום המפגש)
1.30	4.19	47	68.1%	23.4%	8.5%	אני חושב שאני מבין את ההשפעה של המוגבלות בהקשר של ההליך המשפטי
1.33	3.30	46	30.4%	54.3%	15.2%	אני מרגיש שיש לי את הכלים והידע הנדרשים לתקשורת מיטיבה עם לקוח עם מוגבלות (הלקוח מבין מה אני אומר לו, מהו מצבו המשפטי, מהן זכויותיו, וכו')
1.59	3.70	46	54.3%	26.1%	19.6%	אני מרגיש שאני מסוגל להתמודד עם רגשות תסכול שיכולים לעלות סביב הטיפול בלקוח עם מוגבלות

0.93	4.57	46	80.4%	17.4%	2.2%	אני מרגיש שאני מסוגל לבקש עזרה בסוגיות שעולות סביב הטיפול בלקוח עם מוגבלות
1.22	4.26	46	69.6%	23.9%	6.5%	אני מרגיש שאני יודע ממי לבקש ליווי מקצועי בתיקים בהם הלקוח הינו עם מוגבלות או לבקש להעבירם לעורכי הדין שמתמחים בסוג זה של תיקים

לוח 5.1. תחושת מסוגלות של עורכי דין במתן שירות לאנשים עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית, לפי השתתפות בעבר בהכשרה בתחום המוגבלויות

Z	U	ס"ת SD	ממוצע M	מספר משיבים N	האם זה קורס ראשון	ההיגדים
-1.177	211.5	0.65	3.80	25	כן	אני מרגיש שאני מסוגל לתת שירות טוב לאדם עם מוגבלות
		0.79	4.10	20	לא	
-0.509	232.5	0.65	3.80	25	כן	אני מרגיש בטוח ביכולתי לייצר יחסי אמון עם לקוח עם מוגבלות
		0.76	4.05	20	לא	
-0.119	235.5	0.88	3.54	24	כן	אני מרגיש בטוח ביכולתי לזהות חסמים סביבתיים במתן שירות ללקוח עם מוגבלות (כגון: רעש, ריחות, תאורה, מיקום המפגש)
		0.83	3.55	20	לא	
-1.970	180.0	0.90	3.68	25	כן	אני חושב שאני מבין היטב את ההשפעה של המוגבלות בהקשר של ההליך המשפטי
		0.69	3.95	20	לא	
-0.714	210.5	0.94	3.28	25	כן	אני מרגיש שיש לי את הכלים והידע הנדרשים לתקשורת מיטיבה עם לקוח עם מוגבלות (הלקוח מבין מה אני אומר לו, מהו מצבו המשפטי, מהן זכויותיו, וכיו')
		1.07	3.42	19	לא	
-1.448	183.0	1.11	3.36	25	כן	אני מרגיש שאני מסוגל להתמודד עם רגשות תסכול שיכולים לעלות סביב הטיפול בלקוח עם מוגבלות
		0.71	3.79	19	לא	

-2.164*	173.5	0.89	3.96	25	כן	אני מרגיש שאני מסוגל לבקש עזרה בסוגיות שעולות סביב הטיפול בלקוח עם מוגבלות
		0.61	4.47	19	לא	
-2.074*	166.0	0.95	3.64	25	כן	אני מרגיש שאני יודע ממי לבקש ליווי מקצועי בתיקים בהם הלקוח הינו עם מוגבלות או לבקש להעבירם לעורכי הדין שמתמחים בסוג זה של תיקים
		0.75	4.32	19	לא	

* רמת מובהקות $p < 0.05$ ** רמת מובהקות $p < 0.01$

לוח 6. קשיים במתן שירות משפטי אופטימלי לאנשים עם מוגבלות שכלית

ההיגדים	כלל לא מסכים/ במידה מועטה	מסכים בינונית	מסכים רבה/ רבה מאוד	מספר משיבים N	ממוצע M	ס"ת SD
קושי בזיהוי ראשוני של המוגבלות	70.1%	22.7%	7.1%	154	1.74	1.23
תקשורת לקויה היוצרת קושי לספק את השירות המשפטי האופטימאלי	26.0%	44.2%	29.9%	154	3.08	1.50
תוקפנות ואלימות	76.2%	18.5%	5.3%	151	1.58	1.12
קושי בהצבת גבולות	55.7%	28.9%	15.4%	149	2.20	1.49

לוח 7. קשיים במתן שירות משפטי אופטימלי לאנשים עם מוגבלות תקשורתית

ההיגדים	כלל לא מסכים/ במידה מועטה	מסכים בינונית	מסכים רבה/ רבה מאוד	מספר משיבים N	ממוצע M	ס"ת SD
קושי בזיהוי ראשוני של המוגבלות	65.8%	17.8%	16.4%	152	2.01	1.53
תקשורת לקויה היוצרת קושי לספק את השירות המשפטי האופטימאלי	34.0%	39.3%	26.7%	150	2.85	1.56
תוקפנות ואלימות	77.7%	16.9%	5.4%	148	1.55	1.11
קושי בהצבת גבולות	58.5%	29.3%	12.2%	147	2.08	1.41

לוח 8. קשיים במתן שירות משפטי אופטימלי לאנשים עם מוגבלות נפשית

ההיגדים	כלל לא מסכים/ במידה מועטה	מסכים בינונית	מסכים רבה/ רבה מאוד	מספר משיבים N	ממוצע M	ס"ת SD
קושי בזיהוי ראשוני של המוגבלות	68.2%	22.3%	9.5%	148	1.82	1.32
תקשורת לקויה היוצרת קושי לספק את השירות המשפטי האופטימאלי	37.7%	33.6%	28.8%	146	2.82	1.63
תוקפנות ואלימות	65.5%	26.2%	8.3%	145	1.86	1.29
קושי בהצבת גבולות	52.4%	28.7%	18.9%	143	2.33	1.56

לוח 9. קשיים במתן שירות משפטי אופטימלי לאנשים עם מוגבלות (שכלית/תקשורתית/נפשית)

ההיגדים	כלל לא מסכים/ במידה מועטה	מסכים בינונית	מסכים רבה/ רבה מאוד	מספר משיבים N	ממוצע M	ס"ת SD
קושי בזיהוי ראשוני של המוגבלות	65.4%	28.2%	6.4%	156	2.27	0.96
תקשורת לקויה היוצרת קושי לספק את השירות המשפטי האופטימאלי	24.5%	53.5%	21.9%	155	2.98	0.87
תוקפנות ואלימות	74.7%	22.1%	3.2%	154	2.04	1.11
קושי בהצבת גבולות	55.8%	34.4%	9.7%	154	2.51	1.12

לוח 9.1. קשיים במתן שירות משפטי אופטימלי לאנשים עם מוגבלות (שכלית/תקשורתית/נפשית),

לפי מגדר

מגדר	מספר משיבים N	ממוצע M	ס"ת SD	df	t
קושי בזיהוי ראשוני של המוגבלות	גברים	100	2.38	151	2.015*
	נשים	53	2.06		
תקשורת לקויה היוצרת קושי לספק את השירות המשפטי האופטימאלי	גברים	99	2.98	150	-0.061
	נשים	52	2.99		

2.429*	150	1.27	2.21	99	גברים	תוקפנות ואלימות
		0.69	1.75	53	נשים	
0.618	150	1.24	2.54	99	גברים	קושי בהצבת גבולות
		0.90	2.42	53	נשים	

* רמת מובהקות $p < 0.05$ ** רמת מובהקות $p < 0.01$

לוח 9.2. קשיים במתן שירות משפטי אופטימלי לאנשים עם מוגבלות (שכלית/תקשורתית/נפשית),

לפי מחוז

f	df	ס"ת SD	ממוצע M	מספר משיבים N	מחוז	
6.997**	3,153,156	1.23	2.76	47	צפון	קושי בזיהוי ראשוני של המוגבלות
		0.72	2.18	29	חיפה	
		0.66	1.95	40	מרכז	
		0.79	2.07	41	תל אביב / ירושלים	
2.137	3,152,155	1.06	3.23	47	צפון	תקשורת לקויה היוצרת קושי לספק את השירות המשפטי האופטימאלי
		0.67	2.81	28	חיפה	
		0.70	2.82	40	מרכז	
		0.86	2.97	41	תל אביב / ירושלים	
6.690**	3,152,155	1.51	2.58	47	צפון	תוקפנות ואלימות
		0.87	2.01	28	חיפה	
		0.74	1.61	40	מרכז	
		0.75	1.86	41	תל אביב / ירושלים	
1.232	3,152,155	1.14	2.76	47	צפון	קושי בהצבת גבולות
		0.84	2.33	28	חיפה	
		1.40	2.47	40	מרכז	
		0.91	2.38	41	תל אביב / ירושלים	

* רמת מובהקות $p < 0.05$ ** רמת מובהקות $p < 0.01$

פרוטוקול לראיונות עם בעלי תפקידים מטעם התוכנית

1. תארי את התפקיד שאת/ה ממלא/ת באופן כללי ובזיקה לתוכנית.
2. מהו הרציונל של התוכנית ומהן מטרותיה? על אילו צרכים באה לענות התוכנית?
3. אחת המטרות המרכזיות של התוכנית היא מתן שירות משפטי מותאם. מה מבחינתך ייחשב לשירות משפטי מותאם?
4. כיצד יש לבחון לדעתך שירות משפטי מותאם? מנקודת ראות של נותן השירות או מקבל השירות? האם לדעתך יש מאפיינים אובייקטיביים שניתן לבדוק בהקשר זה?
5. מיהם השותפים לתוכנית? תארי את העבודה המשותפת בין השותפים השונים.
6. ספרי על תהליך ההיערכות להכנסת התוכנית ל"שטח", תוך התייחסות ל -
 - א. הגדרת האוכלוסייה ומאפייניה
 - ב. מערך ההכשרות לעורכי הדין
 - ג. פיתוח החומרים והנגשתם לאנשים עם מוגבלויות
7. תארי את מרכיבי התוכנית השונים והאם יש צפי למועד הפעלתם בשטח ?
8. תארי את מערך ההכשרות – כיצד הוא בנוי ומהן מטרותיו.
9. האם יש/יהיה שוני בין מערך ההכשרות (לרבות תדירות ואופן העברתו) המועבר לעורכי דין מטעם הסנגוריה הציבורית לבין מערך ההכשרות שיועבר לעורכי דין מטעם הפרקליטות ומטעם הסיוע המשפטי?
10. מהן ציפיותיך מהתוכנית? מה ייחשב מבחינתך להצלחה של התוכנית?
11. מהם האתגרים והקשיים עמם מתמודדת התוכנית או צפויה להתמודד בהמשך?
12. עם אילו אתגרים את מתמודדת באופן אישי? מה יכול לסייע לך בהתמודדות עם אתגרים אלו?
13. מה עוד חשוב לך לציין לגבי התוכנית?

פרוטוקול לראיונות עם בעלי תפקידים מטעם היחידות

כללי

1. תארי את התפקיד שאת/ה ממלא/ת באופן כללי ובזיקה לתוכנית.
2. מהו הרציונל של התוכנית ומהן מטרותיה? על אילו צרכים היא באה לענות?
3. תארי את הממשקים ביניכם ובין יתר הגורמים המעורבים בתוכנית.
4. אחת המטרות המרכזיות של התוכנית היא מתן שירות משפטי מותאם. מה מבחינתך ייחשב לשירות משפטי מותאם? כיצד יש לבחון זאת. מנקודת ראות של נותן השירות או מקבל השירות? האם לדעתך יש מאפיינים אובייקטיביים שניתן לבדוק בהקשר זה?

ההכשרות בתוכנית

5. מי עורכי הדין שנשלחים להכשרות במסגרת התוכנית? האם ההכשרות ניתנות רק לעורכי דין שמטפלים בפועל בתיקים של אנשים עם מוגבלות או שההכשרות ניתנות לכולם?
6. איך לדעתך צריכות להיראות ההכשרות? מה הן צריכות לכלול כך שיהיו יעילות עבורכם?

עבודה עם אנשים עם מוגבלות

7. מי הם עורכי הדין המטפלים בתיקים בהם מעורבים אנשים עם מוגבלות שכלית או נפשית?
8. איך אתם מזהים שבתיק מסוים מדובר בלקוח עם מוגבלות שכלית/נפשית? האם אתם בודקים האם הלקוח בפניכם הוא אדם עם מוגבלות שכלית או נפשית?
9. האם הזיהוי מבחינתך הוא מוחלט ואין סיכוי שלא תאתרו תיקים בהם הלקוח הוא אדם עם מוגבלות?
10. מהם הקשיים המרכזיים מבחינתכם במגע עם לקוחות שהם אנשים עם מוגבלות נפשית/שכלית ? איך אתם מתמודדים עם קשיים אלו?
11. מניסיונך, האם ניתן לקבל מידע מהימן מלקוחות עם מוגבלות ביחס לשירות המשפטי שקיבלו וזאת באמצעות שאלונים מקוונים? האם יש דרך אחרת טובה יותר לקבל מידע זה?

לסיכום,

12. מהן ציפיותיך מהתוכנית? מה ייחשב מבחינתך להצלחה?
13. האם יש בעלי תפקידים נוספים בסיוע המשפטי שלדעתך כדאי לנו לשוחח איתם?
14. מה עוד חשוב לך לציין על התוכנית?

שאלון למשתתפים - תחילת ההכשרה (סנגוריה ציבורית)

משתתף/ת יקר/ה,

שאלון זה מועבר במסגרת הערכה של התוכנית "הנגשת שירותי משפט עבור אנשים עם מוגבלות". בשאלון זה נבקש ללמוד על ציפיותיך מההכשרה ועל עמדותיך בנושאים בהם היא עוסקת.

נשמח אם תוכל להשיב עליו בכנות וברצינות. אין תשובות נכונות או לא נכונות. דעתך האישית חשובה לנו.

בשאלות הנוגעות לאנשים עם מוגבלות, הכוונה לאנשים עם מוגבלות שכלית/ תקשורתית/ נפשית או שילוב ביניהן ברמת תפקוד בינונית עד גבוהה. בהתייחס למוגבלות נפשית הכוונה למצב שבו המחלה פעילה. באשר למוגבלות תקשורתית הכוונה למוגבלות על רצף האוטיזם.

השאלון מנוסח בלשון זכר מטעמי נוחות, אך הוא מכוון לזכר ולנקבה כאחד.

אין צורך לציין שם, אך נבקש לרשום את **חמש הספרות האחרונות** בתעודת הזהות שלך, על מנת שנוכל לשייך את שאלוני ההערכה האישית שלך בתחילת ההכשרה לשאלוני ההערכה בסיומה. **המידע המועבר בשאלונים אינו נחשף ברמה האישית לכל גורם שהוא, והשימוש בו הוא לצרכים סטטיסטיים בלבד.**

תודה על שיתוף הפעולה.

5 ספרות אחרונות ת.ז.:

תאריך מילוי השאלון:

פרטי רקע

מין: 1. זכר 2. נקבה

גיל: 1. 20-30 2. 31-40 3. 41-50 4. 51-60 5. 61 ומעלה

השכלה: 1. תואר ראשון 2. תואר שני 3. תואר שלישי 4. אחר, פרט: _____

שנות וותק בעריכת דין: _____

שנות וותק בסנגוריה הציבורית: _____

מחוז: 1. צפון 2. חיפה 3. תל אביב 4. מרכז 5. ירושלים 6. דרום

הכשרה בתחום המוגבלות

1. האם זה הקורס הראשון שלך שנוגע בנושא של אנשים עם מוגבלות?

1. כן

2. לא

3. לא זוכר

2. מהן הציפיות שלך מן ההכשרה הנוכחית? (ניתן לסמן יותר מתשובה אחת)

1. שתסייע לי לזהות בצורה ברורה ומדויקת יותר לקוחות עם מוגבלות

שכלית/תקשורתית/נפשית

2. לרכוש ידע תיאורטי על מאפייניהם של אנשים עם מוגבלות שכלית/ תקשורתית/ נפשית

3. לרכוש כלים ואסטרטגיות עבודה עם לקוחות שיש להם מוגבלות שכלית/תקשורתית/ נפשית

4. אחר, פרט: _____

עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית / תקשורתית / נפשית (ברמת תפקוד בינונית עד גבוהה)

סמן את מידת הסכמתך או אי-הסכמתך להיגדים הבאים, בהתייחס לכל אחד מסוגי המוגבלות:

מסכים במידה רבה מאד	מסכים במידה רבה	מסכים במידה בינונית	מסכים במידה מועטה	כלל לא מסכים	
					3. אנשים עם מוגבלות _____ מסוגלים לנהל חיים חברתיים כמו אנשים ללא מוגבלות
5	4	3	2	1	שכלית
5	4	3	2	1	תקשורתית
5	4	3	2	1	נפשית
					4. לאנשים עם מוגבלות _____ יהיה טוב יותר אם יהיו במסגרות (למשל חינוך, תעסוקה, דיור וכדומה) שנועדו רק עבורם

5	4	3	2	1	שכלית
5	4	3	2	1	תקשורתית
5	4	3	2	1	נפשית
5. רוב האנשים מרגישים שלא בנוח (למשל נבוכים, לחוצים) כאשר הם פוגשים אדם עם מוגבלות _____					
5	4	3	2	1	שכלית
5	4	3	2	1	תקשורתית
5	4	3	2	1	נפשית
6. אנשים עם מוגבלות _____ נוטים לאלימות יותר מאנשים ללא מוגבלות					
5	4	3	2	1	שכלית
5	4	3	2	1	תקשורתית
5	4	3	2	1	נפשית
7. אנשים עם מוגבלות _____ יכולים לתרום לחברה בתחומים שונים					
5	4	3	2	1	שכלית
5	4	3	2	1	תקשורתית
5	4	3	2	1	נפשית
8. אנשים עם מוגבלות _____ צריכים להיות תחת השגחה מתמדת					
5	4	3	2	1	שכלית
5	4	3	2	1	תקשורתית
5	4	3	2	1	נפשית
9. לאנשים עם מוגבלות _____ צריכות להיות זכויות (תעסוקה, הצבעה, הורות, דיור בקהילה) שוות כמו לאדם ללא מוגבלות					
5	4	3	2	1	שכלית
5	4	3	2	1	תקשורתית
5	4	3	2	1	נפשית
10. לאנשים עם מוגבלות _____ יכולת נמוכה מהרגיל לזהות ולדווח על אלימות כלפיהם					
5	4	3	2	1	שכלית

5	4	3	2	1	תקשורתית
5	4	3	2	1	נפשית
11. קיים ספק לגבי אמינות הדיווח של אנשים עם מוגבלות _____ על פגיעה בהם					
5	4	3	2	1	שכלית
5	4	3	2	1	תקשורתית
5	4	3	2	1	נפשית
12. לאנשים עם מוגבלות _____ יש יכולת להבין את ההליך המשפטי בו הם מעורבים					
5	4	3	2	1	שכלית
5	4	3	2	1	תקשורתית
5	4	3	2	1	נפשית
13. לאנשים עם מוגבלות _____ אין יכולת לקבל החלטות בהליך המשפטי בו הם מעורבים					
5	4	3	2	1	שכלית
5	4	3	2	1	תקשורתית
5	4	3	2	1	נפשית
14. בכל מה שקשור בקבלת החלטות הקשורות בחיי האדם עם מוגבלות _____ יש להביא בחשבון את דעתו יותר מדעתם של הוריו, קרוביו או אנשי מקצוע					
5	4	3	2	1	שכלית
5	4	3	2	1	תקשורתית
5	4	3	2	1	נפשית

15. ציין אילו תחושות ורגשות, להערכתך, היו מתעוררים בך, אם היה פונה אליך אדם עם מוגבלות שכלית/ תקשורתית/ נפשית (ברמת תפקוד בינונית עד גבוהה), למשל בתחנת אוטובוס, בתור לקולנוע וכדומה (ניתן לסמן יותר מתשובה אחת).

9. רחמים	1. כעס
10. חוסר אונים	2. אמפתיה
11. הערצה	3. דחייה
12. הערכה	4. פחד

13.בושה	5.עצב
14.אדישות	6.גאווה
15.אהדה	7.לחץ
	8.אי נוחות

16. באיזו מידה אתה חושב שיש לך ידע ביחס לאנשים עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית?

5. במידה רבה מאד	4. במידה רבה	3. במידה בינונית	2. במידה מועטה	1. כלל לא
------------------	--------------	------------------	----------------	-----------

17. באיזו מידה היית רוצה ללמוד יותר על אנשים עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית?

5. במידה רבה מאד	4. במידה רבה	3. במידה בינונית	2. במידה מועטה	1. כלל לא
------------------	--------------	------------------	----------------	-----------

18. האם יש לך הכרות אישית (בן משפחה או חבר קרוב) עם אדם עם מוגבלות שכלית/תקשורתית/נפשית?

1. כן
2. לא

עבודה עם אנשים עם מוגבלות שכלית/נפשית/תקשורתית (ברמת תפקוד בינונית עד גבוהה)

19. האם, לרוב, אתה מצליח לזהות אדם עם מוגבלות שכלית/נפשית/תקשורתית כאשר אתה נתקל בו בפעם הראשונה במסגרת עבודתך?

1. כן, נא פרט את הפרמטרים לפיהם איתור זה נעשה:

2. לא
3. לא בטוח

20. כמה תיקים בהם היו מעורבים אנשים שיש להם מוגבלות שכלית/נפשית/תקשורתית (כחשודים/עצורים/נאשמים או עדים) הגיעו לידיך במהלך השנה האחרונה?

1. לא הגיעו לידיי תיקים מסוג זה -----נא עבור לשאלה 22
 2. מספר התיקים שהגיעו לידיי עמד על: _____

21. בכמה מתוך אותם תיקים התייעצת עם רפרנט או הפנית את התיק להמשך טיפול לצוות הסנגוריה הפנימי? _____

22. באיזו מידה אתה נתקל בקשיים הבאים במסגרת עבודתך עם אנשים שיש להם מוגבלות שכלית:

לא רלוונטי	במידה רבה מאד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מועטה	כלל לא	
9	5	4	3	2	1	1. בזיהוי ראשוני של המוגבלות
9	5	4	3	2	1	2. בתקשורת לקויה היוצרת קושי לספק את השירות המשפטי האופטימאלי
9	5	4	3	2	1	3. בתוקפנות ואלימות
9	5	4	3	2	1	4. בהצבת גבולות
5. אחר, פרט: _____						

23. באיזו מידה אתה נתקל בקשיים הבאים במסגרת עבודתך עם אנשים שיש להם מוגבלות תקשורתית:

לא רלוונטי	במידה רבה מאד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מועטה	כלל לא	
9	5	4	3	2	1	1. בזיהוי ראשוני של המוגבלות
9	5	4	3	2	1	2. בתקשורת לקויה היוצרת קושי לספק את השירות המשפטי האופטימאלי
9	5	4	3	2	1	3. בתוקפנות ואלימות

9	5	4	3	2	1	4. בהצבת גבולות
5. אחר, פרט:						

24. באיזו מידה אתה נתקל בקשיים הבאים במסגרת עבודתך עם אנשים שיש להם מוגבלות נפשית:

לא רלוונטי	במידה רבה מאד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מועטה	כלל לא	
9	5	4	3	2	1	1. בזיהוי ראשוני של המוגבלות
9	5	4	3	2	1	2. בתקשורת לקויה היוצרת קושי לספק את השירות המשפטי האופטימאלי
9	5	4	3	2	1	3. בתוקפנות ואלימות
9	5	4	3	2	1	4. בהצבת גבולות
5. אחר, פרט:						

באיזו מידה ההיגדים הבאים נכונים לגביך?

במידה רבה מאד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מועטה	כלל לא	
5	4	3	2	1	25. אני מרגיש שאני מסוגל לתת שירות טוב לאדם עם מוגבלות שכלית/ תקשורתית/ נפשית
5	4	3	2	1	26. אני מרגיש בטוח ביכולתי לייצר יחסי אמון עם לקוח עם מוגבלות נפשית/ שכלית/ תקשורתית
5	4	3	2	1	27. אני מרגיש בטוח ביכולתי לזהות חסמים סביבתיים במתן שירות ללקוח עם מוגבלות שכלית/ תקשורתית/ נפשית (כגון: רעש, ריחות, תאורה, מיקום המפגש)

5	4	3	2	1	28. אני חושב שאני מבין את ההשפעה של המוגבלות השכלית/ התקשורתית /הנפשית בהקשר של ההליך המשפטי
5	4	3	2	1	29. אני מרגיש שיש לי את הכלים והידע הנדרשים לתקשורת מיטיבה עם לקוח עם מוגבלות שכלית/ תקשורתית /נפשית (הלקוח מבין מה אני אומר לו, מהו מצבו המשפטי, מהן זכויותיו, וכו')
5	4	3	2	1	30. אני מרגיש שאני מסוגל להתמודד עם רגשות תסכול שיכולים לעלות סביב הטיפול בלקוח עם מוגבלות שכלית/ תקשורתית /נפשית
5	4	3	2	1	31. אני מרגיש שאני מסוגל לבקש עזרה בסוגיות שעולות סביב הטיפול בלקוח עם מוגבלות שכלית/ תקשורתית /נפשית
5	4	3	2	1	32. אני מרגיש שאני יודע ממי לבקש ליווי מקצועי בתיקים בהם הלקוח הינו עם מוגבלות שכלית/ תקשורתית /נפשית, או לבקש להעבירם לעורכי הדין שמתמחים בסוג זה של תיקים

33. באיזו מידה אתה מכיר את אמצעי ההתאמה מכוח חוק הליכי חקירה והעדה (התאמה לאנשים עם מוגבלות שכלית או נפשית), תשס"ו-2005 המיועדים עבור אנשים עם מוגבלות שכלית/תקשורתית או נפשית (כגון: חקירה על ידי חוקר משטרתי מיוחד, תיעוד חזותי או קולי של החקירה, הסתייעות ביועץ מומחה במהלך חקירת העד בבית המשפט) ?

1. כלל לא	2. במידה מועטה	3. במידה בינונית	4. במידה רבה	5. במידה רבה מאד
-----------	----------------	------------------	--------------	------------------

34. האם במהלך עבודתך עם אנשים עם מוגבלות שכלית, תקשורתית או נפשית ביקשת לעשות שימוש באחד או יותר מאמצעי ההתאמה מכוח חוק הליכי חקירה והעדה (התאמה לאנשים עם מוגבלות שכלית או נפשית), תשס"ו-2005 ?

1. כן, נא פרט באילו אמצעי התאמה ביקשת לעשות התאמה :

2. לא

35. האם ישנם דברים נוספים שחשוב לך לציין?

תודה על שיתוף הפעולה!

מכון הנרייטה סאלד
המכון הארצי למחקר במדעי ההתנהגות